

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, A. JÜRGENSTEIN, L. KETTUNEN, J. KÖPP,
O. LOORITS, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

ÜHEKSASTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1925

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1925

XIX AASTAKÄIK

№ 6

Üldjooni viimaste aastate eesti kirjandusest.¹⁾

Nagu mäestikus viibides raske on üksikute tippude relatiivset kõrgust määrata, nii on ajajärgule lähedal olles või teda ise kaasa elades raske tema nähtusi tähtsuse järele liigitada ja arengu suuna tähiseid märkida. Kui ma siin siiski viimaste aastate kirjandust katsun mõne üldjoonega karakteriseerida, siis olen teadlik oma ülesande raskusest ja eksimiste võimalustest. Aga hoolimata sellest hädaohust on meil tarvidus näit. iga aasta mitte ainult üksikuid teoseid nende väärtuse järele hinnata ja iseloomustada, vaid ka ülevaadet saada aasta toodangu relatiivsest väärtusest, üldvaimust ja arengu suunast.

Aasta on siiski liiga lühike ajajärk vaimlise elu arengus, toob harilikult liiga vähe muutusi, annab vähe tähiseid ja tunnismärke, mille järele võimalik oleks aja vaimu mõista ja pöördepunkte märkida. Erandi moodustavad vahest niisugused aastad, nagu olid 1905 ja 1917.

Sellepärast võtan siin lühikesele vaatlusele mitte ühe, vaid mõne viimase aasta kirjanduse, nimelt lühikese ajajärgu, mis näib kandvat mõningaid ühtlasi jooni ja on liikunud ühes suunas. Ja see on nimelt ajajärk pärast „Siuru“ päevi, mis algasid ilusal vabaduskevel 1917 ja hämardusid pikkamisi raskeil vabadussõja aastail.

„Siuru“ ei moodusta küll ajajärku (epohhi), nagu „Noor-Eesti“, ta ei tähenda mitte uue päeva algust, vaid on ennem hele virmaliste vehklemine või ka zodiakaalvalgus. „Siuru“ on meie uuemas kirjanduses, kui selle algust lugeda „Noor-Eesti“ tekkimisest, ainult huvitav intermezzo, aga

1) Kõne, peetud Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul Tartus 10. mail 1925.

ometi nii tähelepanu-äratav, nii kärarikas, kui öelda lubatakse, et tema vaikimist ja kustumist raske ei olnud märgata.

Enne kui viimaste aastate toodangu juurde lähen, heidan lühikese pilgu „Siurule“, mitte tema huvitavuse pärast, vaid enam sellepärast, et ta on kontrastiks viimase aja toodangule ja aitab seda paremini mõista.

Olen isiklikult „Siuru“ viljelust ainult kuulajana ja vaatajana kaasa teinud, sellepärast ei ole tema sära, milles ei puudunud bengaali ja muid ilutulestiku aineid, mind kunagi pimestanud ega ole ma tema ühekülgsest joovastusest kunagi joobunud.

„Siuru“ looming oli poliitilise ja kultuurilise vabanemise kajastus ühe osa meie kirjanikkude toodangus. Ütlen teadvusega: ü h e o s a, sest teine osa meie kirjanikest ei reageerinud oma teoseis sellele vabanemisele mitte siuruliselt ega siurutsedes.

Reageerisid suure vabaduskevade värsketele tuultele ja soojale päikesele peaasjalikult lüürikute ja lüürilise põhitööniga kirjanikkude kanded ja naablid, misjuures suure sündmuse poliitilis-sotsiaalne külg kõrvale või tagaplaanile jäi. Üks siurulastest (H. Visnapuu) ütleb ise selle voolu kohta oma kõnes „Eesti uuema ilukirjanduse mõte“: „Siuru ajajärk, mida on eriti süüdistet kalduvuses erootikasse, ei taha ideeliselt olla muud kui vaimline revolutsioon valitseva Baltitagurlise kirikliku sugulise moraalivastu. See on olnud elujõulise inimese õiguste maksmapanemine sellel alal“, s. o. sugulise moraalil alal (sõrendus minu; Ed. H.).

Ma ei mõtlegi „Siurut“ erootikasse kalduvuse pärast süüdistada, aga see kalduvus on fakt ja „Siuru“ toodangut lugedes paistab selgesti, et see on enamasti Eerosest inspireeritud.¹⁾ Samal mõõdul, kui töelised olid tol ajal joo-

---

1) Pärast seda kõnet on mulle mõnede siurulaste poolt seletatud, et nende toodang ei olevat mitte kõik vabaduskevade mõjul tekkinud, et mitmed teosed „Siuru“ albumites ja „Siuru“ päevil ilmunud raamatuis olnud juba varemini valmis. See võib nõnda olla. Igatähes võin siin „Siurut“ iseloomustada selle järele, kuidas ta tol ajal avaldus. Raske oleks aga üldiselt väita, et ajavaim 1917. a. oma pitsatit „Siurule“ ei vajutanud, või oletada, et samasugune toodang oleks võinud tekkida näit. 1921.—1924. a. Oleme ju „Siuru“ õhtute ja pidude nägijad ja neis avaldus siin konstateeritud vaim veel selgemini kui nende albumites. Ka puberteedi-eaga ei saa „Siurus“ esiletungivat erootilist ja üldse meelast momenti seletada, sest siurulaste hulgas oli tähtsal kohal neid, kes pidid puberteedieast väljas olema. Pealegi ei oleks teiste puberteedi-iga nii ruttu, aasta või paariga lõppenud. Nii võib üldiselt ikkagi väita, et „Siuru“ kajastas vabaduskevade vaimu, kuigi ühekülgselt.

bunud poliitilisest vabadusest või rahvuslased Eesti autonoomiast, samal mõõdul olid siurulased joobunud vabadusest või selle illusioonist meela (sinnlich, чувственный) naudinguga ja erootika alal. Et tol ajal „inimeseõiguste“ maksmapanekul igal alal üle piiri taheti tungida ja sagedasti tungiti, mis ime, kui see siis ka erootilise ala emantsipeerimisel sündis! Patt sai ilustavaks vooruseks, voorusest tunti piinlikkust, see kõlbas vaid väikekodanlasele.

Siurulaste moraal oli romantika moraal, mis tahtis indiviidi õigusi erootilisel alal kaitsta seltskonna vastu, tahtis meelale naudingule täielikku eluõigust, sagedasti ehk liiga laialist eluõigust muretseda.

Siurulaste ilmavaade oli hedonistlik, mis ülimaks hüveks tunnistas meela naudingut, üldse nautimiselu.

Muidugi ei põhjendatud seda ilmavaadet teoreetiliselt, vaid ta väljendub kirjanduslises teoses — peamiselt lüürikas — ja üldse siurulaste esinemises.

„Siuru“ lüürika oli subjektivistlik, luuletaja isik, tema tunded, tema elamused, tema naudingud ja sellest ammutatud rõõmud olid peamotiiviks.

Mis takistas aga „Siurut“ uue epohhi moodustamisest kirjanduses? Nimelt nende huvide, nende elamuste, nende tunnete ühekülgsus. See luule, mille allikaks oli peamiselt Eeros, ei suutnud inimese hinge sügavalt ja kõige külgselt haarata. See oli kui karneval, mis kaua ei või kesta, et mitte tüütavaks saada. See oli Pierrot'ide, Colombine'ide ja arlekiinide mäng väntoreli saatel. See oli kui lõbus ja ülemeelik karussell. Kõik see on omal kombel õigustatud, aga see ei suuda ometi elu kõige külgselt täita ega kauaks rahuldada.

„Siuru“ oli kui püha joovastumiseks ning lõbutsemiseks, ja mis võiski sellele muud järgneda, kui tööpäeva proosalik toiming?!

„Siuru“ laul algas tugevate rõõmsate akordidega ja vaikus pikaldaselt, kaeblikult, morendo. Raske vabadussõja kestel pidi see laul vaikima. Pierrot'ile oli piinlik Colombine'iga mängida, kui leinakella helina saatel pea iga päev võitluses langenuid mulda kanti. Arlekiinid pidid häbelikult kõrvale pugema ja väntorel vaikima, kui terve rahvas enesekaitseks ja igapäevaseks tööks äärmiselt jõudu pidi pingutama.

Kirjandus, mis siis tekib ja mida siin mõne üldjoonega katsun karakteriseerida, sisaldab eneses umbes viie aasta toodangu. Nimetan seda lühiduse pärast tänapäeva-kirjanduseks.

Kõige esiti mõned võrdlevad jooned.

„Siuru“ kirjanduse pale oli naiselik, ihar, rõõmus, joo-
bunu, ülemeelik. Tänapäeva-kirjanduse pale sellevastu me-
helik, tõsine, sagedasti kurblik, kaine, asjalik.

Siis oli kirjandus läbi imbutunud meelusest (Sinnlichkeit,
чувственность, sensualité), nüüd eetosest. Siis oli hüüd-
sõnaks n a u d i n g, nüüd tegu, aktsioon, olgu see hea või
halb.

„Siurulaste“ hulgas oli ka neid, kes tegemist tegid ühis-
kondlike küsimustega ja politikaga. Seda ei tule aga
tõsiselt võtta. Siurutsejad politikused kadusid varssi näite-
lavalt, kui algas proosalik äripäeva-töö. Kirjanduses sureb
siurutseja politikas Kärneri „Biankas ja Ruthis“ Olafina;
sureb romantikuna, tiisikusse. Ühiskond ja selle võitlused
on temast kaugel, temal on naistegagi küllalt heitlust.

*

Aja meelcolu surve oli see, mis sundis siurutsemist lõpe-
tama ja ellu kutsus sünged, kurvatoonilised, raskemeelsed,
pessimistlikud „ajalaulud“. Siurulastel oli üldse vähe kokku-
puutumispunkte eluga, nad kuulusid enamalt jaolt boheem-
konda ja eraldusid kodanikest. Aga pikapeale tungis kau-
gema elu tõelisus boheemkondagi ja sundis teda ajale kaasa
elama ning kaasa laulma.

Nagu juba tähendasin, oli „Siuru“ toodang peaaesjalikult
lüüriline. Tal puudus sotsiaalne põhitoon, teda ei huvitanud
see, mida toleaeagne ühiskond, mida rahvas üle elas ja läbi
elas, ehk teda huvitas see vähe. See ei võinud aga kauaks
nõnda jääda.

Juba 1919. aastal võime „Siuru“ III albumis suurt kainc-
nemist märgata. See album on siiski imelik segu ilutsevast,
lüürilisest, sentimentaalsest idüllitsemisest ja selle hukka-
mõistmisest. See on segu „Siuru“ lauludest ja tekkima ha-
kanud „ajalauludest“.

Tuglas deklameerib seal „Suises melankoolias“ aho-
lises, sentimentaalses stiilis, mis noori tütarlapsi võlub:

„All punase kalju, ääres vaikiva vee olen istunud palju
päevi. Hommikul, mil roosad pilved üle metsa pelgusid, kui
looriparved... Ja õhtuti, mil mets vaikis ja taevast õhkus
hõbedana ning kuu kerkis kuldsena läbi mu nukruse pimedade
lainete.“

Ja teisel leheküljel:

„Õhtu jõuab, eha toob pilvi, õõ siravaid tähti. Õhtusse,
pilvisse ja tähtsisse tahaksin minna siit ära. Sinna tahaksin

peita oma igatsuse, nukuruse ja üksinduse — õhtusse, pilvisse ning tähtsise.¹⁾

Aga juba olid mitmed kaasvõitlejadki siurutsemisest tüdinud. Semper kirjutab sellesamas albumis üliproosa-likus luules:

„Küllalt laulest nüüd
idüllitsevast elust, rahust, vaikusest ja
armastuse läägest kohvist täiskuu koorega ja
kõigest, millest toitub muinasjutu vestja,
millest joobub vahumullitaja,
kõigest sest, mis vähegi sentimentaalist tõugu.“

Nii siis: siurutsejad olid ise endid oma lauludega tüüdanud, sest Semperi sõnad käivad ainult tema kaassuurulaste kohta. Teised kirjanikud, kes sellesse rühma ei kuulunud, ei olnud noil ajal endid ega teisi idüllitseva armastuse „lääge kohviga“, „vahumullitamise“ ega „muinasjuttude vestmisega“ tüüdanud.

Mitmed suurulastest on aga veel kahevahel, laulavad veel „siuruliselt“, aga loovad seal kõrval juba „julma aja“ laule. Nii ei suuda Henrik Visnapuu oma „Autobiograafias“ kuust loobuda, mis, iseenesest mõista, „hõbet“ kallab:

„Hõbet kallab kuu
Üle visnapuu.
Olen Visnapuu
Ssu! Ssu!“

Ja selle lõpu pool:

„Magusam kui muu
siiski naise suu:
laulan laulusuu.
Ljuu! Ljuu!“

Aga sealsamas ei kalla kuu enam hõbet ega huvita Visnapuud enam magus naise suu, vaid:

„Piin veel mõni muu.
Vere sees on kuu.
Hulub koera suu.
Pehkib raibe luu.
Püsti võllapuu!“

Igavene öö!
Hirvita ja löö,
tapa, nüli, söö.
See veel ainus töö.
Igavene öö!“

---

1) Pärast kõnet kuulsin, et „Suine melankoolia“ enne „Siuru“ päevi kirjutatud.

alaväärtuslikku sõjakirjandust terved mäed, ja kahtlemata oleks meie sõjakirjandus nende mägede kõrgendamiseks läinud. See sõda, nii suure tähtsusega kui ta ka meie rahvale oli, läks pealegi lahku väga paljudest teistest ega oleks vist segamatult võinud kirjanikke inspireerida. Need olid vere poolest me vennad, kes venelasi, hiinlasi ja lätlasi kaasa võttes või nende eesotsas Eestisse tungisid. Pole aga ometi meile ükskõik, keda me näeme oma tупpa vägivaldselt sisse tungivat: on see võõras, tundmatu röövel, siis tõuseb meie käsi kergesti, et talle revolvri otsa rinna vastu seada. On aga sissetungijate eesotsas meie vend, siis mõjub see rusuvalt Peale selle ei võideldud selles sõjas mitte ainult väerinnal, kus sõjariistus mehed vastastikku, vaid pandi verevalamisi toime kaitseta inimeste kallal. Kõik see täitis kirjanikke õudusega ega annud neile ilusaks inspiratsiooniks vähematki ergutust. Ainult hingeliselt rõhutu ägamist on leida paljudest sõja lõpu poole tekkinud laulest.

*

Sõda käib ühiskonnast üle kui torn veest, põhjakilhte üles ja pinnakilhte alla pöörates. Ta toob mitmesuguseid kitsendusi kaasa, aga neile alistuvad peaaesjalikult kõlblised elemendid; palju enam toob ta aga võimalusi inimese egoistlikkude ja loomalikkude instinktide vallandumiseks. Sõda demoraliseerib, peetagu teda küll pühaks ja suureks toiminguks, demoraliseerib isegi siis, kui ta alustatud vabaduse ja iseseisvuse eest. Ta demoraliseerib paljusid neist, kes väerinnal vaenlast hävitavad, ja ka neid, kes selja taga. Ta teeb inimese sagedasti tooreks, halastamatuks, himuraks, egoistlikuks, lõbuhimuliseks, saagiahneks, ja need omadused avalduvad veel hulk aastaid pärast sõda.

Sõda tekitab palju võimalusi tõusmiseks. Kapralid võivad kindraliks saada, mustatöölised ministriks, käsitöölised miljonäriks, masinapreilid õuedaamiks, kurjategijad rahvaesindajaks, kirjutajad diplomaadiks, algkooli lõpetajad üliõpilaseks või ka professoriks. Kõik need inimesed tõusevad peaaesjalikult oma „moraali“, s. o. häbematusse tõttu; kellel aga see „moraal“ puudub, see surutakse kõrvale.

Tõusiklus igal alal — see on sõja-aja tulemus seltskonnas, ja selle tõusikluse vastu võideldes on meie tänapäeva-kirjandus juba üleliigi piike murdnud. Tõusiklus — see on üks tähtsamaist motiivest meie tänapäeva-luules, proosas ja draamas.

Muidugi, nende hulk, kes kõrgele pääsesid, ei ole suur ja sellele ei maksaks iseäralist tähelepanu jagada. Aga täh-

tis on tõusikluse vaim, mis haaras laialisi hulki nagu taud. Igal pool, maal ja linnas, ärimeeste, tööliste, põllumeeste ja linna väikekodanlaste hulgas võis seda märgata.

Kuidas võis kirjandus sellest väljapaistvamast nähtusest mööda minna! Ja seda tuleb meie tänapäeva-kirjanduse tugevaks küljeks pidada, et ta pole elust kaugele jäänud, et ta ei ole ükskõikne tähtsamate — olgugi negatiivsete — ühiskondlikkude nähtuste vastu, et teda huvitab sotsiaalne areng, et ta selles kindlasti ja julgesti seisukohti võtab. Kirjanik ei mõtle enam oma naudinguid, vaid kaaskodanikke, rahvast, inimkonda vaevavaist pahedest ja küsimustest, mis ei lase selle inimkonna paremat osa rahulikult elu maitsta. Kirjanik ei ole ükskõikne selles, et üks osa inimestest võib kõiki elumõnususid üleliigselt maitsta, teistel puudub aga kõige hädatarvilikumgi. Ta ei ole ükskõikne ka selle vaimu vastu, mis väikest inimest ei lase rahulikult magada ega tööd teha, vaid kihutab „tõusmisele“, abinõusid valimata.

Niisuguseid teoseid, mis ei kajasta vahenditult aja vaimu, on viimastel aastatel õige vähe ilmunud. Nimetada maksab siin Tammsaare „Kõrboja peremeest“ ja Suitsu „Lapse sündi“. Aga sellest ei või järeldada, et needki kirjanikud ei tunne aja meeoleolu survet. Lugege näit. Tammsaare „Pöialpoisist“ esimest novelli — ja teil on selge autori opositsioonlik seisukoht seltskonna vaadete vastu. Kui ma ei eksi, ilmus kuskil lehes teade, et Suitsul olevat valmimas terav-satiirilise komöödia suurejoonelise naistõusiku-tüübi kohta. Nii siis — nemadki!

Teiste toodang on selgejoonelisel inspireeritud tõusiklusest, sotsiaalseist pahedest ja õiglusetusest.

Tuletage meelde siin näit. Richard Rohti „Kurgsoost“ suurettevõtjat Ottensoni ja kogu seda pealinna kõrgemat seltskonda, kes tema suvituskoha avamisele sõidab. Ehk selle-sama kirjaniku väikelinna tõusikulist ja nautimishimulist kohviseltskonda. Tuletage meelde Milli-Mallika „Demobiliseeritud perekonna-isast“ spekulant Kogermanni ja kõrgele kerkinud kingsepanaist. Teil on vist meeles, kuidas selles komöödias näidatakse raha võimu ja väärtust: ilmasõjas kaduma läinud, aga viimaks aastate järele koju jõudnud kingsepp annab oma naise rikkale Kogermannile nii-õelda põlisele rendile ja on valmis raha eest „mudavanni“ minema. Edasi võiksin nimetada Ernst Petersoni „Uut ministrit“, jandilist komöödat karjerismi vaimust Mudilas. Samal kirjanikul on käsikirjas kurbmäng, milles kirjeldatakse ministrite ja spekulantide „kasulikku“ koostööd. Neile näldenditele seltsivad A. Tammani „Kriis“, Kärneri „Kangelased“ ning

„Ainus idealist“, mis jällegi kõnelevad tõusiklusest ja korruptsioonist. Niisamuti on A. Adsoni „Läheb mööda“ ja Mait Metsanurga „Kindrali poeg“ inspireeritud aja vaimust, korruptsioonist, ülekohtust, karjerismist ja tõusiklusest. Ka mõned O. Lutsu ühevaatuselised kuuluvad oma vaimu poolest nende opositsiooniliste näidendite liiki.

Mitte vähem sõjakas ei ole proosa aja väärnähtuste ja valitseva tõusiklusevaimu vastu.

Luts kirjutas terve romaani tõusik Välikmannist („Vähkmann ja Co“) ja oma viimases romaanis („Iiling“) pühendab ta rohkesti ruumi angeldaja Tiikmannile. Teisteski teostes viivab ta alatasa tõusikut ja karjeristi. Mis on Kitzbergi „Neetud talu“ haritlasedki muud kui tõusikud! Või loeme Kivikase pakse romaane maa-elust, kus ometi nii palju positiivset ja tervet arvatakse olevat ja vist ongi. Aga tema näeb seal kõige esiti ka tõusiklust ja muid negatiivseid külgi.

Vahest on Tuglas, kes oma teoseis ajas ja ruumis kodust ja tänapäevast on eemale püüdnud jääda, arvustavast ja opositsioonilisest loominguist hoidunud ja n. n. „puhtale kunstile“ ehk „kunstile kunsti pärast“ elanud? Aga temagi sulest ilmus hiljuti satiiriline novell nende aluste arvustamiseks, millele praegune ühiskond end kõlbliselt katsub toetada.

Kas ei leidu siis mitte midagi positiivset, kas ei tehta kuskil ülesehitavat tööd, kas on kõik ainult karjääri tegemisel, dollarijahil, saagijagamisel, lõbutsemisel? Kahtlemata tehakse ülesehitavat tööd, kuigi paljude eksimustega ning vääratustega ja mitte iga kord õiges sihis. Töötatakse aga ilma idealismita, ilma entusiasmita, enese huvisid esimesele kohale seades. Umbes nõnda, kuis ma aasta või paari eest üht vastutaval kohal seisvat mitte väga väikest ametnikku kuulsin otsekoheselt seletavat: On tõsi, et ma ametis olles oma elujärge olen parandanud. On tõsi, et talukoha olen ostnud ja mõnes äris oma kapitaliga osanik olen. Palganatukesest on see muidugi võimata. Aga kas ma pean siis ametnikuna hoolega töötades i s e e n e s e ära unustama!

Nii see on, väga paljud Eesti riigi ehitajatest on enese huvisid üleliigi meeles pidanud. Mis ime, et kirjanikud n e n d e hulgast positiivseid tüüpe pole otsinud; mis ime, kui nad seda ülesehitavat tööd idealiseerides ei saa kirjeldada.

Kõige suurema poolehoiduga idealiseeritud — kuigi mitte ideaalne — tüüp viimaste aastate kirjanduses on saunik Kriuka Kusta (Richard Rohti „Kurgsoos“) ja sulane Toomas (Mait Metsanurga „Vagade elus“). Esimene on endine vargapoiss, aga puhastunud armastusetules; teine on endine kroonuvaras, uuesti sündinud vangimajas. Esimene andub

hoolsale ja ausale tööle, et oma elujärke parandada, ja unistuseks on tal Kurgsood viljakandvaks põllupinnaks muuta. Teine andub sulasekohuste hoolsa täitmise kõrval sisemise tõe otsimisele.

Suure sümpaatiaga on ka O. Luts oma „Andrese eluloo“ peategelast Andrest kujutanud, vaest, mahajäetud poissi, kes heaks ja ausaks, aga sihituks ja passiivseks inimtüübiks jääb, kellel puudub aktiivne positiivsus.

Kirjaniku seisukohalt positiivse tüübina on ehk ka asunikku ja seppä Tõnis Vaherit Kivikase „Jaanipeavas“ ja „Mihklipäevas“ tahetud kujutada. Aga lugeja sümpaatiat Tõnise vastu vähendab tema alaline unistus suurettevõtjaks, vabrikandiks saada. Tõnis on sellele „tõele“ kaldumas, et eesmärk pühendab abinõu: ta kahetseb, et kaasavarata naise võtnud, tahab aga vennale rikka naise sobitada, et selle kaasaraga oma eksitust heaks teha. Tõusiklusevaim on asunikugi haaranud ja maa ei suuda teda rahuldada!

Kui pealinna rahaline ja bürookraatlik kõrgem kiht ühtki positiivset tüüpi pole inspireerinud, siis võiks loota, et ülikoolilinna kõrgema hariduse poole rühkijate suures arvus igal sammul ideaalseid kujusid kohatakse. Seda enam, et meie kirjanikkudest suurem hulk sellele ringkonnale nii lähedal seisab.

Hoolsa otsimise järele leiame viimaste aastate toodangus ühe üliõpilase-tüübi, kelles pealiskaudselt vaadates positiivseid jooni märkame. See on Äрни Kivikase „Jaanipeavas“ ja „Mihklipäevas“. Vaese sauniku pojana on ta ise enesele tee ülikoolini murdnud, õpib ja teenib, kuni magistri kraad käes. Kui meie aga inimest ei hinda selle järele, kes ta on oma seisukoha või auastme poolest, vaid selle järele, mis ta on inimesena, siis ei imponeeri meile Äрни kuigi suuresti: ta on õppinud selleks, et saunikupoja viletsast m a j a n d u s - l i s e s t seisukorrast pääseda, et kord ihulisest näljast lahti saada; vaimlist nälga pole tal suuremat olnud; ta on õppinud hoolega eksamite sooritamiseks; ta on õppinud, et tõusta, mitte, et täieneda ja areneda inimesena. Ainult magistri aukraadiga võiks ta seltskonnas imponeerida, mitte iseloomuga ega vaimlise arenguga.

Meie arvurikas talupidajategi seisus ei ole ühtki positiivset tüüpi suggereerinud. Tedagi on vallanud tõusiklusevaim. Seal on Saare Peet, Kivikase viimastes romaanides, kõige väljapaistvam peremees Koorastes ja ümbruskonnas. Ta langeb tõusiklusevaimu ohvriks: tahab uhkuse pärast oma poega ülikoolitada ja temast suure mehe teha, annab talle talu peale laenatud raha spekulereimiseks, mis iseenesest mõista

kaduma lähel. Poeg Karla elab Tartus rikka korporandi elu, purjutab ja lõbutseb. Karla ja tema kaasvõitleja Eedi, sama-sugune lõbutseja korporant, esitavad kirjanduses meie jõukat, Äрни — vaest üliõpilaskonda.

Naisüliõpilastest kõneleb meie viimaste aastate kirjandus muiates. „Tõsiselt“ on ainult Jaan Kärner oma romaanis „Inimene ilma eluloota“ naisüliõpilast Ainot katsunud võtta. Aga see kuju tundub psühholoogiliselt ühekülgsena: Aino elab sest saadik, kui temaga tutvume, ainult erootilist elu; ainult armastusejanu ja erootika täidab tema hinge. Ta ise ütleb enesest: „... mina ei ole töö jaoks sündinud. See oleks raske ja vastumeelne: ma lämbuksin selle all. Ma tahaksin täiesti vaba olla, päevast päeva muretut elu elada. Aga töö, nagu seda igaüks peab tegema, vaevaks ja koormaks mu hinge.“

Et ta ka tei s s u g u s t tööd ei otsi, siis näeme, et siin tegemist on sündinud hetääritüübiga. Kui ta hetääri praktika ei pääse, siis on selles süüdi tema nõrk tervis: ta jääb tiisikusse ja sureb.

Ei tahaks uskuda, et Aino on tüübiline naisüliõpilane; ei julge oletada, et meil oleks palju valgemütsikandjaid naisi, kelle sooviks on „asuda templis, kus õhki seksuaalsuse tulvast on hingestatud, kanda heledat tuunikat, anduda valituile. Olla rikas ja pillata, vastupanekuta täita oma pisimad tujud. Elada, ainult elada, nautida ja lõbutseada.“

Meie üliõpilased on suuremas enamuses maalt tulnud ja see tõmbab neid sinna tagasi. Äрни unistab suvisest elust ning tööst maal ja Aino kirjutab päevaraamatusse: „Vahel tuleb mulle tagasi ammu-unustatud soov maale minna, kuhugi metsade ja põldude üksindusse kaduda. Lihtsana lihtsate inimeste keskel elada, avameelne ning rõõmus olla, loomi talitada ja loodusega kõnelda.“

Aga linnal on suur tõmbejõud: „Ent ühel hoobil vallutab linn nagu vääramata nõidvõim minu südame. Tänavate kärsik rütm lõõb lakkamata kohinal minu veres. Ma tahan maitsta ja lõbutseada, meeletu-kirglikku lihameelist elu elada.“

Ja seda võimaldab ainult linn.

Teadvusetu või teadlikult on mitmed kirjanikud näidanud, et kõik kurja juured viivad linna ja sealt imbub halbu mahu maale. Sümpaatia kaldub maa poole. Luts laseb „lilingus“ oma peategelased — Anna ja Elmari — maale tagasi minna.

Meie tänapäeva-kirjandust kannab üldiselt tugev protestivaim. Protest ei ole aga sihitud niipalju maksva ühiskonnakorra, vaid vabadussõja kestel ja järel tekkinud väärnähtuste vastu. Ollakse arvustamises vali, salvatakse ja pilgatakse halastamatult täispuhutud tõusikut ning igasuguseid karjeriste. Nõrgemale poolele, kannatajale, viletsale ja abitule kuulutatakse aga kaastunnet ja inimsust.

Et kirjanikud peajasjalikult negatiivseid tüüpe esitavad ja väärnähtusi kujutavad, see tuleb küll vist asjaolust, et kõik see, mis positiivne, mitte nii teravalt silma ei paista, et sellest ajalehtedes mitte iga päev veerupikkuselt ei kirjutata, kohvikutes ega salongides ei vestelda.

Tuletagem meelde tähendamissõna sinepi-ivakesest. Nii-sugune on iga positiivse töö algus, nii väike, vaevalt märgatav. Ja kõik see, mis meil iseseisvuse kestel positiivset tööd on tehtud, selle vili ei pimesta veel silma ega suuda kedagi nõnda üllatada, kui tõusikute kisendav toredus, karjeristide kärarikkad teod ja sellele kõigele järgnev halvavärviliste ning halvalõhnaliste meteooride sadu meie seltskonnataevast.

Kas on meil õigus kirjanikkudele etteheiteid teha, et nad peajasjalikult kõike negatiivset kujutavad? Vaevalt küll. Ainult seda võidakse mõjuvalt kujutada, mis annab elamuse, üllatab, suggereerib. Võib ainult soovi avaldada, et kirjanikud ei jätaks tähele panemata positiivse sinepi-ivakese idanemist, et nad katsumaksid seda jälgida armastusega.

*

Olen siin peajasjalikult arvestanud proosat ja aega kaja-
stavat luulet maininud ainult lühidalt. On tõsi, et tänapäevakirjanduses domineerivad novell, romaan ja draama, kirjanduse palet kujundades. Oleks ülekohus selle kõrval ilmunud lüürilist toodangut tähtsusetuks pidada. Aga lüürika ei ole meeleoluliselt teist teed käinud kui proosa. Siuru-
aegne hele päikesepaiste, lindude rõõmus laul ja lillede eredad värvid jäid ajutiseks unustusse. Mõni lüüririk hakkas ahastavaid kaebusi aja viletsuse, julmuse ja ülekohtu pärast taeva poolle saatma. Teine kurjustab, pahandab ja ähvardab; kolmas irvitab täissöönud kodanlaste ja selle ilma vägevate üle, neljas andub resigneerunult loodusele ja otsib sellest troosti, viies kõneleb pessimistlikult surmast ja Suurest Peremehest — igaüks oma temperamendi kohaselt.

*

Viimaseid aastaid on meil sagedasti kirjanduslise kriisi ehk languse ajaks nimetatud. Kas on see nii? Selle peale

oleks hädaohtlik jaatavalt vastata. Aastat neli-viis on liiga lühike aeg vaimlise elu arengus, ja mis selle aja jooksul tehakse, mis sel ajal valmib, see ei tarvitse veel kohe valmina avalduda. Ei ole seda hoogu, seda rõõmu, seda kära ega leierkastimängu, mis „Siuru“ päevil — ja nendega võrreldes nimetataksegi praegust aega kriisiliseks. Tolle aja vaim väljendus peaausjalikult lüürikas ja see liik kirjandust valmib ning küpseb kõige kiiremini. Romaan ja draama nõuavad pikemat valmimisaega. Praegust ajajärku võiks ehk talvega võrrelda. On aga talv kriisiaeg? Siis puhkab loodus ja koondab jõudu suureks õitselelõõmiseks. On meil talv, siis teame, et sellele järgneb suur uuestisünni-aeg. Nagu looduses valitseb rütm, nii ka vaimlises arengus, kirjanduses ja kunstis. Väga võimalik, et meil praegu on vaimlise mõõna aeg. See on ehk ühtlasi ka jõu kogumise, ideede, kujude ja tüüpide tekkimise ning valmimise ajajärk. Avalikkuse ette võivad need pääseda aastate, võib-olla aastakümnete pärast. Me teame näit., et Goethel „Fausti“ kuju valmis — pool elu-aega. Sagedasti tuleb kirjanikul kaua vaikides oodata ja vaikust kuulata, kuni sellest „Jumala vaim“ räägib ja teda käsib rahvale kõnelda.

Seda meelde tuletades ei ole põhjust kriisist kõnelda või vähemalt on vara selle pärast hädaldada.

Küll aga võib kõnelda tänapäeva-kirjanduse mõnedest nõrkadest külgedest, tema erilistest puudustest.

Suuremaks puuduseks tuleb pidada kahtlemata sagedat p ä v a k a j a s t u s s e l a n g e m i s t .

Liiga lähedal on kirjanikul kõik see, mida ta kirjel-dab, mis teda suggereerib. Liiga teravalt erutab tema närve karjerism ja tõusiklus igal kujul. Liiga valusalt haarab teda sotsiaalne ülekohus. Liiga kiirelt reageeritakse seltskonna väärnähtustele, enne kui on tähtis tähtsusetust, oluline ja alatine juhuslikust lahutatud. Sageli puudub tarvilik distants, puudub objektiivsus, puudub filosoofiline rahu, mis on kunstilisel loomingul tarvilik, mis lubaks kunstiliselt jäädavamaid lehekülgi kirjutada.

Selle kõrval on ka vormiline külg sageli madalam, kui ta oli „Noor-Eesti“ päevist „Siuruni“. Ei hoolita sageli kompositsioonist ega stiilist. Puistatakse teoseid käisest paberile, avaldatakse voolimata ja viimistlemata. Vabanduseks võib küll ette tuua kirjanikkude rasket majanduslikku seisukorda. Ajakirjanduses on mõnikord andmeid avaldatud Juhan Liivi aegsete honoraaride väiksuse kohta ja sel puhul õhatud. Aga kuulatagu ometi, mis praegused kirjastajad maksavad; võetagu arvesse tolle-aegne ja prae-

gune rahakurss, tolle-aegne ja praegune elumaksumus, siis selgub, et praegune kirjanik võib Juhan Liivi aegseid honorare kadestada.

Palju halvem kui vormilise külje langemine on idee-line oportunist, mis mõnedel karjääri-himulistel noortel nähtavale tulnud. Katsutakse valitsevat meeololu kasutada ja mõjuvama seltskonna nõuete järele end häälestada, „vastuvõetav“ olla. Ilustatakse oma töid ebapatriootilise puudriga ja ebaposiitivse shmingiga. See on kirjanikule ja kunstnikule kõige libedam tee. Tema suurem ja püham kohus on — kuulutada võltsimatult ja ilustamatult oma sisemist tõe, kui see ka lahku lähed valitsevaist vaateist, kui see neile ka risti vastu käib, kui see on ka ümb-ruskonna tänapäevastele mõistetele võitluskinda heide.

See oma sisemise tõe otsekohene avaldus on ülem kui vormitäius ja tema suggestiivne mõjugi on suurem ning kestmam kui vormi artistlikkusega kleetu mänglemine. Eks olnud Mooses kidakeelne, aga ometi juhtis ta rahvast! Eks ole Dostojevski oma teoseis kõigi inimlikkude ja jumalikkude esteetikareeglite vastu eksinud, aga ometi on ta Tolstoi kõrval üleilmiline suurus! Suur nimelt oma sise-mise tõe otsimise tõttu, suur kui inimhing.

Meil on küllalt kurdetud, et ei ole kirjanikke ja kunst-nikke, kes Eesti nime Euroopasse viiksid. Tähendab, neid on kõige pealt reklaamivahendiks tarvis, mitte kui suuri inimhingi. Meie kodanik ise rahulduks väikesega, t e m a l enesel ei oleks igatsust suure inimhinge järele. Eksporidiks on neid tarvis. Euroopasse pääsvate „kuulsuste“ soetamine ei oleks aga vist väga raske. „Kuulsaks“ võib saada tuntud ja proovitud reklaamitrikkide abil, selleks on juba näiteid, suureks aga mitte. Ja minu arvates ei ole ainult kirjaniku ega kunstniku kohus püüda tõsiselt suur olla, igasugust „kuulsust“ põigates, vaid nõndasama iga kodaniku kohus, nii suur või väike kui ka temale usaldatud ülesanne on.

Kui on vääramatult õige, et ühe rahva ajalugu aitab luua iga kodanik iga oma teoga, siis on niisama õige, et ka rahva kirjandust ja kunstigi aitab teadmatult kujundada iga kodanik. Loob alati terve rahva koguvaim, kirjanik on ainult see riist, see tuulekannel, mille läbi kõik see, mis rahva vaimus, kuuldavale tuleb, vormi ja kuju võtab, aru-saadavalt väljendub.

Igal rahval on kirjandus, missugust ta väärrib.

Ed. Hubel.

Sellevastu ei saa küll kuidagi öelda, et samuti pärnula E. Nukk'i „Trioletid Amorile“ väikeses kogus avaldud isik meid suuremat jõuaks huvitada. Barbaruse intellektualism on vähemalt omalgi alal tugev, leidlik ja seega rikas, isegi oma metsikuses ja jõhkrukes paiguti otse haarav, Nukk aga ei paku pea midagi tähtsat, mis mitte juba mujalgi pole kuulnud, — ei mõtet, pilti ega meeleolu. Isegi trioleti vorm tundub siin seks kaasa aitavat, korduvuse- ja üksluisuse-tunnet veel omaltki poolt suurendades. Autori esimene kogu „Rännakul“ on sellega võrreldes ikkagi veel sisukam. „Trioletid“, nähtavasti vaiksed, nukrad (aga siiski endmeelisklevad) tänulaulud oma armu, pigemini flirdi objektile, ei haavagi küll just millegagi (ehk olgu siis vahel just oma šabloonsusega), aga vaevalt võivad nad ka pretendeerida kellegi suuremale tähelepanule.

Kahtlemata palju tihedam, varjundirikkam, kultuuri-mõjutatum on see isik, keda kajastab Vilmār Adams'i „Suudlus lumme“. Ja nähtavasti on ta sellest ka ise küllalt teadlik ning seevõrra pretensioonikam, vähemalt näiliselt. Igatahes oleks autor palju vähem kannatanud, kui trükikojas mõni „pliiatsiga kirjapandud“ leht oleks jäänud ladumata. Kardab ju „tõsieestiline“ iseloom vaevalt midagi seevõrra, kui just paljunõudlikku poosi, väiksematki edvistusse kaldumist, vähematki uhkeldavat žesti — just vastuksa vene omale, kus viimaseil aastakümneil igasuguste „geniaaltsemistega“ nähtavasti õige hästi on ennast „sisse“ reklameeritud (Balmont, Severjaanin). Eesti „maamehlikku“ sümpaatiat oskab tabada palju enam näit. Kitzbergi tagasihoidlikkus (mis, Hindrey karikatuuri järgi, isegi oma juubeli puhul tervet loorberipärga vastu ei taha võtta, vaid ainult paar oksakest sellest — „süldi jaoks“).

Kuigi autor keelab „hinges kaevamist“ (lk. 13), arvan ometi võivat „Suudlus lumme“ kogus esitatud isikul eritella tõepoolest vähemalt kaks erisugust „hinge“ (nagu ta ka ise endal ütleb olevat). Üks on see, kelt pärit on vist ka eessõna, kes nagu tahaks olla esteetlik dandy, galantne ja kerglane elumees, gratsioosne, pisut ebeldav ja ülespuhutud, n.-õ. „poeet“ selle sõna välises tähenduses ja, arvan küll, eriti modernvenelises tähenduses, kust ta arvatavasti ka pärit. Enam-vähem tolle palgega isiku poolt näivad olevat sisendatud laulud, nagu: „Kinnastet daamile“, „Riimimäng“, „Suudlused“, eriti „Improvisatsioon VI“ (!), ja

õige palju teisi. Temalt on säärased teatraalselt kõlavad fraasid nagu:

„On raamatuid tehtud mis sõnust,
see — valguse valust on tehtud.“

või (muide üsna ilus ja ühest ilusamast laulust):

„Ma seisan tarretanud poosis,
on tähtedest mu pjedestaal,
mu teed ei kata roosad roosid
ja külm mu kauge ideaal“

(kuigi me muide kuskilt seda ideaali just suuremat ei näel).

Teda muidugi on siis ka

„võlund sagedasti,
mis raffineerit ja perverss“ —

lause, mis hr. Jürgensteini moraali nii ära hirmutas, et ta selle eest hojatuseks hakkama sai otse Eestis ennekuulmatu süüdistusega — ja muidugi sellega raamatule just reklaami tegi!

Arusaadav, et selt „hingelt“ on ka mõned iseäratsevad märkused, tsitaadid (77), välisvõtted ja osalt vist koguni ka välisvorm, kus n. n. uusriimi katsetega, mulle tundub, vahel küll juba ainult on mängitud, ja milte just huvitavalt (see ütlus ärgu tähendagu, nagu ei hindaks ma üldse poolriimi tähendust mitmekesisuse mõttes).

Oleks raamatul ainult see „hing“, ei oleks ma temast soovinud nii pikalt rääkida. Kõigele tahtlikule elegantsusele ja vormivirtuoslusele vaatamata oleks see siiski kaunis tühine ja vähetähtis ajaviite-luule neile (muu seas eriti meie naisüliõpilastele), kelle „kukekasvatuses armsas poeet on uusim number vaid“. Barbarus võiks seda nimetada tõesti ainult mingiks kirsikompvekiks „värsina limpsavale keelele maigutuseks“. Kui raamatust aga siiski tõendatakse, et luule

„ei ole mulle hõbekuljus
ja ilusõnaline mäng“

(ei ole ainult, loodaksime juurde lisada), vaid et ta (peale muu!) on ka

„ . . selle tühja taeva poole
kaks väljasirutatud käti“,

siis arvame võivat, seda uskudes, näha siin-seal ka mingit teist hinge või vähemalt selle hinge teist palet. Eriti „Tristia“ nimeline tsükkel laseb paiguti seda aimata.

„Kes joond on elu sügavusest,
kel hing on tunnud iga hetk
me olemise mõtetuses,
et maine lootusetu retk —“

(hm? küsime meie, ja veel: „käs tõesti põhjusega?“
— seda pole meile näidatud)

„Sel pole teie õnneks andi.
Kuid õigus kõrgem on tal nõuda,
et arvustused väimusaandi
ei haavaks hinge uhket põuda.“

Selles ja teistes samatoonilistes lauludes („On olnud mu päevad naiivid ja hurjad“, „Nii raske on olla“, „Vaksal“, „Sünd“ j. t.) tunneb küll lugejagi fibreeruvat ka mingit tõelist ja teataval määral tähtsat tundmust, tõelist traagikat. „Miks sa ütled, et olen groteskne“, küsib see hing ühes teises laulus, pooljuhuslikult — näib olevat, et ta seda nii mõnigi kord veel on küsinud ja mitte ainult naljatelles; näib olevat, et kõigele baseeritud üleolekule ja elumehelikku-sele vaatamata sel hingel siiski põhjust on olnud tõeliseks kannatuseks (kas ka teiste silmis motiveeritud põhjust, on teine küsimus). Ja näib olevat, et just selle tõelise kannatuse läbi, selle enda saamatuse, jõuetuse, jah „groteskuse“ tundmise läbi on saavutatud mingi sügavama tunde vibratsioon siia luulesse. Ja edasi, sellest kannatusest pääsmise püüdega on seletatav vist ka see „joobumus — kristall“, kellele üldse ei olegi vaja „maaõnne soe ja mugav tall“. Aga olgu ta pärit kust tahes, see hinge halastamata selguse „heroiline affekt“ (nagu autor ise seletab „Vaba Maas“), on igatahes meeldiv ülesaamine (ainult ei tohiks taas sellega omakorda poseerida!).

Viimase nõrkuse kui ka mõne muu maitsetuse vastu ei näi autori instinkt just veel mitte hästi garanteerivat. Isegi oma ahastuses kaldub ta vahel sentimentalismi („Sünd“) või läheb vahel lihtsalt groteskseks, näit. „Nii raske on olla“ lõpus: „ent mürki maailmale kord ma kui *rotile* tahaksin anda“ jne. See rotikihvtiga maailmavaenlane tühistab sellega (kas tahtmata või tahtlikult — seda halvem!) kõik oma laulu alguses väljendatud valu tähtsuse ja tõelisuse ning jätab enesest ainult mingi veidra, mannetu ja halenaljaka kuju mulje.

Selle, võiks öelda — tavalise taktitunde puuduse ja nähtavasti ka asja liiga kergelt võtmise läbi on nauditavaid tervikluuletusi kaunis vähe (mainiksin „Vaksal“, „Ma seisan“, „On olnud“), kuigi üksikuid ilusaid värse ja fraase on rohkesti ning üldse värsi laulvus ja kergus tihti üsna haruldane.

On „Suudlus lumme“ ikkagi peasjalikult „raffineeritud“ linnaluule, siis püüab J u h a n J a i k oma „Rõuge

kiriku kellaga“ poetiseerida just küla, oma kodukohta, Võrumaad,

„— laulda ilole mis unustusse jäet,
kun sinikupulised kummad mäed.“

Usume tõesti, et neil mägedel oma ilo ei puudu, kui ka, et see mitte ükski seal, vaid üldse meie looduses on veel liiga unustuses, ja igatahes tervitatav soov on meie loodusluulele ka enam kohalist koloriiti anda. Teine küsimus on aga, kuivõrra Jaikil selle ilu tabamine õnnestub ja kas ta ses sibil mitte neid mägesid ja metsi juba liiga „kummalisteks“ ei ülista. Selles see raskus ongi, et meie kodumaa loodus pakub vähe midagi eriliselt efektikat, väliselt vähe mõjurikkaid kujusid ja pilte, et tema ilu on intiimne ja tagasihoidlik, et selle äratatud tundeid luulesse sulgeda püüdes seepärast kergesti võib sattuda hallusse ja ebamäärasusse.

Peab olema tugeva isiksusega prisma, tugeva isiksusega ja tundeküllusest teritatud luuletaja silmalääts, et selle laiavalgunud ilu kiiri koondada mõistetele — sõnadele, mis võiksid ka lugejais esile kutsuda selge ja tundeküllase looduseelamuse, mil ühtlasi sümboolne väärtus. Tundub, et Jaikil silm on selleks veel liiga naturalistlikult nägev, ta siseilm veel liiga „vähenärviline“, s. o. tuim ja väheisiklik, et ta „kannatab“ looduse muljetest veel liiga kergelt, et nende mõju all luua tõesti suggereerivat, isiklikku loodusluulet. Sellevastu näib tal olevat kalduvus pigemini tahtliku fantastika abil oma fantaasiapuudust varjata ja oma nägemisi pisut mõjuvamaks teha: ta venitab „kuusesambad“ „pilvedeni“ (lk. 14), samuti Munamäe, pannes temale „igavese lume“ särama, ja saab muidu tõsisel laulus hakkama isegi säärase pöörase ekstsessiga:

„Ja kohal Munamäe ja Võrumaa
veel lehvi, Vanemuine, nagu aeroplaan.“

No nii ei ole sest vanahärrast küll vist veel keegi seni julenud öelda! (Mõnes teises laulus või muinasjutus, kus sarnane mütolooiliselt vana ja ultramodernse segamine on saanud juba omaette žaanriks, tahtlikult humoristlikuks fantastikaks, ei oleks aga muidugi ka sel ütlusel midagi viga.) Sarnaseid stiili segamisi leidub Jaikil veel mõnigi.

Üldse näib, et asjata on Jaikis otsida mingit õuduse ja müstika poeeti, nagu seda on tehtud. Kuigi ta vahel tuleb karjapoisina metsast, teeb suured silmad, tõstab käed üles ja püüab hirmutada:

„ . lei õudus maapäält hamba pilve kinni
ja tükkul uigas mõtsan nigu kuulja“,

siis ei tunne sellest hirmutusest ometi keegi mingit õudust. Me pigemini muigame selle „hamba löömise“ üle — see on umbes samuti, kui oleks peni oma „hamba“ kuhugi kintsu kinni löönud. Ma ei taha aga päris laita sedagi: see on mingi üsna looduslapselik, tahaks jällegi öelda — võrumaalik-karjatsuralik hingeelu, millest kui üsna omalaadsest huvitudki. Üldse näib Jaiki toodangus väljenduse leidnud midagi Võru- ja Setumaa elaniku iselaadsusest, ta huumori ja fantastika armastusest, mis, mulle tundub, teda kõigist muist eestlastest eraldab.

Igatahes ei saa Jaiki luules salata mingi värskuse ja loodusliikkuse tunnet, kuigi alles nii vähe kunstilist. Kui võiks kõnelda üldse mingist naturalistlikust luulest, siis küll siin. Vt. näit. „Mälestüs“, mis, pealegi murdekeelsena, jätab otse koopialise elupildi mulje. Kes rahuldub säherduse naturalistliku ja seega ikkagi pisut tuima ning vormitu luulega, võib ka „R. k. kellas“ leida hea hulga ilusaid laule. Jah, neid mitu korda lugedes paned ise nendesse ka enam tunnet ja naudidki neid peaaegu nagu ise looduses olles. Igatahes on selle pakutav rahu võib-olla üsna tervitatavaks vastukaaluks mehaanilise propeller-kultuuri väsitustele.

On Jaikil vähemalt omapärane ja kindel aineala ja toon, siis Mart Raud'i „Kangastustes“ eksitab eriti selle uudse ja oma ilme puudumine. Isegi raamatu pealkirjas tundub midagi šabloonilist! Ja kangastusi, s. o. suuri, selgeid nägemusi ei ole siin õieti mitte ainust — pigemini küll meeoleolusid siit-sealt ja ühest-teisest tundeilgist. Domineeruvad näib neist melanhoolne, suuremalt jaolt isikukohane. Vahel on see üsna sünge meeleheide („Õine ise“), kuigi sealsamas endahaletsusega otse maitsetuseni liialdav („Kui Kristus“). Pisut kaugemast objektist kõneldes on see haletsus aga vahel üsna omal kohal, nii näit. kenake „Valge elegia“. Vahel nagu mõjuks, üsna kogemata, isegi mõni sarnane romantiline pilt, nagu „Melankoolse“ lõpus, kus „pargis süngel sügisõhtu tunnil“:

Kes teab kui mitmendamal hulkeringil
kui lummu een ma järsku värisin:
rauk muldne nuttis, nuttis purund pingil,

käed verised ja hõbud ihul roojund.

„Miks iked, inimene?“ pärisin.

„Üks päike taevan vaid ja seegi loojund.“

Teises ümbruses ja teiselt autorilt võiks seda kui mingit sümboolset, õudset nägemust uskuda ja siis tõesti nautida. Raudi juures aga jääb see siiski vägisi kahtlaseks, tehtud, „mageromantiliseks“ asjaks, kuna ümbruse lauludes (näit. järgnevas „Õisel uritunnil“) selgesti tundub võlskust ja poseerimist. Ja see sõõb usalduse kõigi teistegi ilusate sõnade vastu.

Kuid nagu öeldud, võib üksikult võttes mõni melanhoolitsev laul või värss siiski sisendada üsna tugeva tunde.

Raud on kiiduväärselt püüdnud katsetada ka ballaadide loomisega, s. o. alal, mis meil uuemal ajal peaaegu päris sõõdis. Ei võiks midagi vastu olla ka sellele, et ta on püüdnud seda teha rahvalaulu värsimöödu, sest E. Leino on vist küllalt selgesti näidanud, et ka selles võib anda püsivaid, mõjukaid ja uue-aegseid kunstiõid. Aga igatahes pole see kerge ülesanne, eriti vähe-eevilisele Raudile. Rääkimata vajalise jõu, elu ja sümboolsuse puudumisest sisus, on väga eksitav isegi värsivormi vigasus ja stiililine kahepaiksus, kus igivanade vormide kõrvalt esinevad otse keeleuuenduslikud neologismid („Too pole tänolla tasotav, aitümalla ei hüvastuv“, „laulari“, „hurmvada“ jne.). Pealegi on see quasi-arhailine keel tihti päris vigaselt tuletatud. Katse sel alal on ju rõõmustav, aga igatahes oleks võidud nende ballaadide kui ka üldse selle raamatu väljaandmisega pisut oodata ja enam tööd teha.

Kõik teised 1924. a. daatumit kandvad ilukirjanduslikud teosed (ja mitte üksi luulest) jätab ulatuse poolest oma taha aga V. Ridala rahvalaulu-värsiline „Toomas ja Mai, lugulaul orjaajast neljas loos“. Selle maht on tervelt 433 lk. ja värsside arv ulatub üle 12000, s. o. umbes siis sama pikk kui „Vana Kalevipoeg“. See ongi kavatsatud ja paljude aastate jooksul valmistatud nähtavasti mingiks uueks eesti rahvaeeposeks, ebarahvapärase „Kalevipoja“ asemele. Ja see on paiguti üsna hästi õnnestunud, ainult ainete liigne kuhjamine ja hoolitus viimistluses on kaasa toonud säärase venivuse, kuivuse ja eepilise aine hõreduse, et vist vähe inimesi leidub, kes ta läbi viitsivad lugeda. Ning sest on kahju, sest paiguti on siia kogutud rahvaluule stiililised hiilgeosad tõesti üsna veetlevad! — Ligemalt olen oma arvamised mainitud töö kohta avaldanud juba mujal („Looming“ nr. 5), ja seda ka siin teha viiks kordamisele.

Algasime oma ülevaate peaaegu „aeroplaanika“ „geometrismiga“, lõpetasime primitiividega. Seejuures algasime n.n. vanema põlve kirjanikuga ja lõpetasime teisega. Kumbki

neist pole mingi eriti silmapaistev juht, mõlemad on erakud, kuid edustavad siiski meie eesti luule kaht äärmust: nii oma sihtide, vaadete kui ka oma stiililise ilme, nii oma vooruste kui ka oma nõrkuste poolest. Üks on ju peaaegu täielikult käärdunud tuleviku poole — midagi ei vihka ta enam kui minevikku ja olevikku —, teine on pöördunud täitsa endisaega. Esimesele näivad jumalaiks olevat ainult mehaaniline kiirus ja elu algelised suured instinktid, ta vihkab kõike väikesejoonelist ja intiimset; kodutunne on temale ainult „tallitunne“, millest nähtavasti üle peab saama; ta on täielik kosmopoliit nagu ta geometriagi. Teisele on kodutunne ja teised väikesed intiimtunded otse kõik; ta süveneb neisse, elab neid lõpmata variatsioonides, ilma kuhugi tõttamata; rahvuslik omapärasus, mille vajadust esimene üldse eitab, on temale kõige tähtsam ja ta otsib seda enam mineviku kui oleviku kunstist ja hingeelust. Üks on seetõttu pisut liiga hingetu, liiga mehaaniline, ratsionalistlik, külm ja kuiv, sealjuures siiski loov, haaratud iga liikumise ja loomise ekstaasist, teine on küll palju meeoleurikkam, aga kahjuks ise ei loogi enam suuremat midagi, vaid korjab kokku ja kombineerib ümber ainult rahva poolt enne loodud sõnavalemeid, unustades peale muu ka moodsa inimese nõuded luule liikuvuse ja eksaktsuse kohta.

Edasi: üks on kõige oma olevikuvihkamise juures siiski sotsiaalne, näeb vähemalt praeguse ühiskonna halbu; vihatavaid külgi ja tüüpe, vormib neid ja võitleb nende vastu tuleviku nimel, teine on lakanud nähtavasti olevikku, eriti aga sotsiaalelu üldse nägemast. Mõlemad on nähtavasti üksinda ahtrad andma suurt, kultuuritahtelist ja omapärast luulet, seks on nad liiga ühekülgsed. Tõde on siis ka siin nähtavasti kuskil keskel, õigem öelda — kuskil taga, suures elamus- ja loomisjõus eneses, mitte intellektuaalseis teooriais ega tahtes.

Tsentrumi nende kahe äärmuse vahel moodustavad aga 1924. a. luules ainult „noorpoedid“ — ja mitte üht kui teist ühendades, vaid mitte-hoolides ei tulevikust ega minevikust, ei isegi teiste olevikust, vaid peaaegu ainult iseendast. Sotsiaalsed motiivid ja tugevamad, ühiskondlikud ideaalid puuduvad neil peaaegu kõigil. Muidugi, ka see on luules arusaadav, — on ju isik ikka iga luule algallikas; aga ma kahtlen siiski, kas ka see isik võibki olla küllalt tugev, idee- ja tunderikas, kui ta mitte ühtlasi ei haara endasse ka ühiskonda või siis jälle üldinimlikult

suuri ja tõsiseid elamusi ja ideid. Niisuguseid me selles luules igatahes just palju väljendatud ei näe.

Kuid, eks ole, sellega oleme juba kaldunud targutustesse, soovidesse, nõudmistesse — millest on tegelikult vähe kasu.

Lõpetame siis kiiresti, resümeerides :

Möödunud aasta ei ole eesti kirjandusele mitte just rikkaliku saagiga; terviklikult nauditavaid üksikluuletusi, mille puhul ei oleks sunnitud märkusi tegema, on õige vähe; üldine orientatsioon ja luulet loovad ajed, motiivid pole ka just väga rõõmustavad — üldine ajajärgu reaktsioon, mõõn ja e b a m ä ä r a s u s tundub siingi. Aga see on tundunud juba mitugi aastat ja valitseb ka mujal mail, ega ole meil seega põhjust just liigseks pessimismiks — möödunud aastal ilmunudki luuletused, eriti ka uued tulnukad sellele alale, lasevad meid ometigi uskuda, et siiski veel elab eesti luule ja huvi tema vastu, kuigi praegu temas käib mingi ümberhäälestus või valitseb koguni teatav vaheaeg, interregnum — jõukogumiseks.

A. Anni.

12. III. 25.

Maurus Jókai iseärasused.

Ei oleks uskunud, et Maurus Jókai 100-a. sünnipäeva möödumine leiab Eestis nii elavat reageerimist, nagu see nüüd tuli avalikuks. Ungari suurepäraseid pidustused oma suurema kirjaniku mälestamiseks on arusaadavad, kuid ka välismaa ei jäänud Jókai austamises külmaks pealtvaatajaks.¹⁾ Eesti pühendas sel puhul Jókaiile rohkem tähelepanu, kui mõnikord oma kirjaniku puhul. Peale rohkete kirjutuste ajalehtedes peeti ära mitmed kirjanduse-koosolekud, näiteks Tartus suurem koosolek Eesti Kirjanduse Seltsi ja Akadeemilise Kirjandusühingu korraldusel 18. märtsil Ülikooli aulas.

„Eesti Kirjandus“ avaldas muu seas ka bibliograafia Maurus Jókai eestistatud tööde üle,²⁾ mille vastukajast on tõusnudki käesolev kirjutus. Korjates andmeid ajakirjandusest Eduard Wilde eluloo jaoks, juhtusin silmama mõndagi ka

1) Vaata sellest pikemalt E. Virányi artikkel „Jókai mälestamine Ungaris ja välismaal“ — Post, 28. III. 1925.

2) Albert Kruus: „Jókai Mór eesti kirjanduses“ — „Eesti Kirjandus“ nr. 4, 1925.

Maurus Jõkaist. Ka muidu olen leidnud ajalehist üht-teist Jõkai üle. Osa sellest on A. Kruus oma bibliograafias avaldanud, ent ühe osa kohta puudub tal täiesti informatsioon. Kui ollakse huvitatud Jõkaist, siis pakuvad kahtlemata huvi ka need väljavõtted, mis mina võin esitada.

Iseäranis mitmed kirjutused olen leidnud ajakirjandusest Jõkai surma puhul, millest on A. Kruus möödunud.

Nii leidub „Teatajas“ 1904, nr. 96. joonealune Jõkai üle J. W. W. + O. H. M. (= J. W. Weski ja Otto H. Müntheri) sulest, mis on küll peaaegu sama kirjutus, mis J. W. Weski avaldas „Rahva Lõbulehes“ 1900. Peale selle hakkas „Teatajas“ ilmuma Jõkai romaan „Rikkad vaesed“, mis Hans Pöögelmanni eestistatud („Teataja“ 1904, nr. 104—153). Samal ajal ilmus „Postimehes“ (1904, nr. 102) järgmine märkus „Mustade diamantide“ ilmumahakkamise puhul:

„Lähematel päevadel hakkab „Postimehes“ Maurus Jõkai kuulus romaan „Mustad diamandid“ ilmuma. Jõkai on meie rahva seas nii hääs kuulsuses, et vististi lugejad sellega rohkem kui rahul on. Sügava hingeteadlise kujutuse „Nälja“ (Knut Hamsuni oma; A. R.) kõrval ilmub siis värvirikas, tegevuserikas jutustus oma kergema ja lõbusama sisuga, nõnda et „Postimehe“ jutunurk mitte ühekülgselt ei lähe...“ „Teataja“ lisas „Kirjandus ja teadus“ 1905 lhk. 15 ilmus 5 aforismi Jõkailt naise ja armastuse üle. (Mõtte terad. Maurus Jõkai järele G.)

„Uudiste vesteosas“ (1904, nr. 43) ilmus kirjutus, mis on mainituist kõige tähelepanuväärsem. Artikkel on ilma allkirjata, kuid võib-olla on selle kirjutanud Eduard Wilde, kes toimetas sellal seda lehte. Ei taha esitada siin eluloolisi andmeid ja arvustuslisi märkusi, mida on palju korratud, vaid toon vähem tuttavat ja siiski huvitavat. Nii kirjutatakse siin peale muu tema töötamisviisi kohta:

„Eesti lugejatele on see nimi tuttavam kui ühegi teise võõramaa kirjaniku nimi...“

„Oma kirjatöodes, mille sisu kirjanik enamasti olevikust või lähemast minevikust valis, kujutas Jõkai väga mitmesuguseid inimesi. Kõik need astuvad nagu lavalt lugeja silma ette. Sadanded raamatud on Jõkai sulest ilmunud; aga nende hulgas ei ole ühtegi, mis kuidagi huvitav ei oleks. Kuidas Jõkai omad romanid kirjutab, sellest jutustas ta ise: „Kui kirjatöö mõte mu peas on tekkinud, siis hakkab ma kujusid otsima, mis lugu peavad etendama. Siis läheb juba uurimist vaja. Seal tuleb palju pead murda, teraselt tähele panna ja valida. Ajajärk, milles lugu sünnib, on mulle teejuhiks, missuguseid kombeid, mõtlemisviisi ja isegi missuguse aja rääkimiskeelt tuleb tundma õppida. Sagedasti on ka vaja seda maakohta, kus lugu sünnib, vaatama sõita, rahva riideld vaadata, töökodade saladuste sisse tungida jne. Kui see kõik toimes on, siis peavad loodud kujud ise tegevusele astuma. Ma püüan siis ise iga üksiku romanitegelase asemel olla, nende sees elada. See ei ole mitte alati lõbus. On inimlikka tundmusi, mis minu omade

vastased on. Liiderliku, mõrtsuka, ihnuse, südameta inimese tundmust ja meeoleolu iseeneses äratada on valus, iseenese tapja meelearaheitmise tundmine on piinav, südame tülijuse tundmine hirmus, aga ometegi ei ole mul võimalik teisel viisil kirjutada. Sellepärast pean ma ka, kui ma üht romani läbi mõtlen, täitsa üksipäini olema. Harilikult teen ma edasi-tagasi käies tööd. Sellep. võin ma ka suvel väljas puude all enam ja paremat kirjutada kui talvel toas nelja seina vahel. Enne mõtlen ma romani otsast lõpuni läbi, kõik sündmused, isegi lõpusõnad, ja siis alles hakkkan kirjutama. Ma kirjutan siis nii õieti, et käsikirja kusagilt parandada vaja ei ole. Kõik oma raamatud olen ma ise kirjutanud.*

Selles töötamisviisis on veidi sarnasust Eduard Wildega, keda on ristitudki juba Eesti Jókai'ks. Võib-olla enam sarnaneb Jókai Victor Hugo'ga, kes armastas töötada toas edasi-tagasi käies. Jókai töötamisviisist olen lugenud eesti ajakirjandusest mõni aasta tagasi (kust just, ei mäleta) ühe kirjelduse, mis näib aga sarnanevat mõne legendiga. Nimelt armastavat Jókai kirjutada suure kära ja müra sees, mida tegema kamandavat ta naise ja lapsed. Selles on suur lahkuminek harilikust kirjanikkude töötamisviisist, kes armastavad rahu ja üksindust. Paar aastat tagasi ilmus „Kajas“ pikem sõnum Aleksander Dumas' (isa) kohta, kus möödudes on lausutud ka Jókai'st järgmist:

„Arvatavasti tahtis ta ka poliitikamehena loorberid noppida, ehk koguni — kuulda kirjaniku Maurus Jókai eeskujul — parlamendi istungsaali töötoaks tarvitada. Jókai, kes aastakümneid parlamendi saadikuks oli, käis hoolikalt istungitel, istus rahulikult oma kohal ja kirjutas oma uudisjuttusid, romaanisid, joonealuseid ja juhtkirju, mis tal parajasti teoksil olid.“ Tema iseäralikkust selles suhtes kriipsutab alla veel üks teade „Postimehes“ 1897 nr. 214, mis on muidugi suure kirjaniku eluviisi ja ta kodu tundmaõppimiseks väga tarvilik. Laseme selle järgneda;

„Kuidas Ungria romaanikirjanik Jokai, kelle töödest juba ennemalt mitmed Eesti keelde on tõlgitud, praegu aga jälle üks romaan „Postimehes“ Eesti tõlkes ilmub, omas kodus elab, kirjutab keegi, kes tema jutul on käinud: „Päältnäha nähti Jokai kaunis väsinud olevat, ja see oleks ka koguni loomulik, sest et ta möödalanud 50 aasta jooksul rohkem 200 annet on kirjutanud. Aga välimine olek oli petlik. Ta näitas minule suure lasu trükis olevate tööde parandusi (korrektuurisid), mis ta läbi oli vaadanud, enne kui mina sisse astusin, ja poole tosina osa lehtesid peenikese kirjaga täidetud, mis ta samal hommikul valmis oli kirjutanud. Tema ülikond näitas minule ka 72-aastase vanamehe kohta illalt hooletusesse jäetud olevat. Tema pikka kütüsus kuju kattis pikk kuub, mis aja jooksul rebase karva punaseks oli läinud ja mille voltides vähemalt 20 aasta tolm pesitas. Käised olid narmasteks ära kulunud ja ulatasid sõrme otsani, tema kirjutustuba oli ütle mata lohakas olemus. Nagu näha, ei tohtinud teenijad siin ühegi asjasse puutuda ja tuba oma musta seinete, tolmunud lae ja kahe aknaga, millest üks luuki-dega kinni oli pandud, oli üsna tolmunud ja täis panna.

„Jokai pakkus mulle ühe nurgas seisva kõikuva tooli istmeks, ise aga istus ta väikese kirjutuslaua taha, mis tindiga ära tilgutatud ja täis käsikirju oli. Seinte küljes rippusivad mõned ärappleekinud päevapildid, mille klaaside alla tolm oli tunginud. Ühes nurgas oli rohelistest pottidest ahi, teises aga nähti midagi, mis nagu raamatukapp oleks tahtnud olla. Selle otsas seisivad tühjad pudelid, nende kõrval üks tahmane kruus, vana kübar ja mõned tohletanud õunad. Riulisi täitsivad vanad ajalehed. Mõned kirjanikud kinnitavad, et neil vaimustuse tarvis tore ümbrus ära kulub. Jokai põhjusemõtte nähti aga olema: „Mida korratum ümbrus, seda parem kirjutada. Selles tähmases toas kirjutas ta möödä-läinud 43 aasta jooksul oma tööd, mis teda meie aastasaja kõige kuulsamate romaanikirjanikkudega ühe vääri pääle tõstsid.“

Ei tea, kas Jókai oleks saanudki paremalt elada, kuna ta oli iseloomult väga helde ja vaeste palvetele vastutulelik. „Uudiste vesteosas“ öeldakse tema kui inimese kohta:

„Luuletajana oli Jokai suur. Inimesena ei ole ta ka veike. Tema on üks meeldivamatest inimestest Ungaris. Lõpmata lahkelt särasivad ta imeilusad silmad. Ehk küll sealse maa vägevadgi teda austasivad, ei läinud ta siiski kõrgiks. Ta aitas õnnetu, julgustas argasid ja ajas oma naljaga haigedgi naeratama. Kui ta vanas eas kusagilt koosolekult rahva seas läbi läks, siis oli ta nagu isa, keda nii väga armastatakse, et ära unustatakse, kui suurt aukartust ta vastu tuntakse.“

Jókai'd kui inimest iseloomustab veel üks anekdoot, mille esitas korra Hugo Raudsepp ühes vestes „Vabas Maas“:

„Jutustan väikese anekdoodi Ungari romanistist Jókai'st ja tema kurjast kriitikust Gyulai'st. Poeet Paul Gyulai, omal ajal kuulus kriitik, kiskus Jokai romaane (mis see, nagu teada, käiksest raputas — ta viljakus oli haruldane!) süstemaatiliselt maha ja ei jätnud seal „kivi kivi peale“. Muidu olid nad aga suured sõbrad. Jokai võttis Gyulai tihti õige sapised kallaletungimised naeratades vastu ning ütles kord Gyulai'le isalikult, nõuandval toonil: „Kui minu romaan nii halb on, misjooks sa seda siis loed? Vaata, mina pean sinu arvustusi väga kõrgeks ja ometi ei loe ma neid mitte!“

Et kriitik romaani enne arvustamist lugema peab, on muidugi paratamata — välja arvatud mõned „suurvaimud“, kes juba lugemata oma otsuses ette kindlad on. Sama ei usu ma, et Jókai Gyulai arvustusi tema romaanide üle ei oleks lugenud. Anekdoote ei tule, nagu piibliki, sõna-sõnalt mõista, vaid siin kõneldakse „sümboolide“ abil. Anekdoodi soolaks on vaimukas ja karakteristlik fraas, mis ta titlejat miskis omaduses piltlikult iseloomustab.

Mind isiklikult ei üllata selles anekdoodis mitte niipalju Jókai algupärane vastus Gyulai'le, kui see nähtus, et kirjanik arvustajaga, kes ta romaanidel „juuksekarva kasvama ei jäta“, sõpruses läbi käib. Et „mahatehtud“ kirjanik oma „kurja“ arvustajaga ühtlasi „suured sõbrad“ on! Selle juures ja kõige peale vaatamata!“

Kui bibliograafiat teha, siis on väga tähtis, et see oleks täielik, ja selle mõttega olen esitanud eelmisedki read. Sellega pole aga veel öeldud, et eesti ajakirjandus oleks Jókai suhtes tühjakas ammutatud.

A. Roose.

J. V. Jannseni pedagoogilised vaated.³

Meie ei saa aru, kuidas see mitte üleüldse kasulik ei peaks olema ehk kahjulik võiks olla?

Kõige selle juures on aga iseenesest mõista, et kasulik asi mitte kahju, ei pea tooma, ehk Aleksandri kool ja koolmeistrite-seminarid vallakoolisi ära suretama ehk hooletuse sisse jätma; sünnib selle poolest kõik mõistlikult ja kasulikult, siis ei või suuremad koolid mitte vähematele kahju tuua, vaid peavad kasu tooma.“ (E. Post. 1872, lhk. 255.)

„Rahvalikuist asjust, mis iial igatseda ja soovida tulevad, seisavad meil aga hääd rahvakoolid kõige esimeses ja ülemises otsas.

Kosuvad ja siginevad need ja lähevad hästi edasi, siis ei mõista meie mitte, kuidas muud tarvilised asjad sääl kõrvas tulemata ehk kängu võiksid jääda.

Meie ei ütle mitte, et pääle rahvakoolide muid kõrgemaid enam tarvis ei oleks, vaid ütleme aga, et kõik universitädid ja gümnasiumid üksi üht maad ega rahvast veel mitte õnnelikuks ei või teha, kui rahvakoolid puuduvad ehk muidu oma nime kandes kängus seisvad.

Universitädist allapoole kuni vallakoolini, ehk vallakoolist ülesse kuni universitädini, sääl ei tohi meie arvates, kuskil sood ega raba vahel olla, mis harimata maas seisaks ja oma kohalist vilja mitte ei annaks ega kannaks, vaid igal pool peab omal viisil ja oma tarvituse järele ühte tehtama ja teist mitte tegemata jäetama.“ (E. Post. 1872, lhk. 255.)

15. Naisterahva haridus.

„Naisterahvale ei arvata mõtlemata inimestest mingisugust tarkust tarvis olevat. Neid peetakse, nõnda öelda, koduloomaks, ilma kellela küll mitte läbi ei saa, aga kellel sest juba ülearu küllalt on, kui natuke lugeda mõistavad, et „pääkoolin“ mitte kinni ei jää; on mõnel veel teiste käest kõhnakiralt mõni lauluviis meele jäänud, et „raamatuga“ võib kirikus käia, noh, mis sa siis enam räägid!

Kas naisterahva meel ja vaim lapsest saadik hoolega haritud saanud; kas teda nõnda kasvatatud, et pärast teisi võib kasvatada; kas temale õpetust antud, mis omal ajal neile, kes tema põlvede ümber seisvad, jälle võiks anda — kes mõtleb palju selle peale?

„Ega tütarlastest kirikherrat, köstrit ega koolmeistrit ei saa!“ ütleb rumalus ja mõtleb sellega imetargast räakivat.

Sõge juhm, seda ei pea neist ka mitte saama, aga tütarlastest peavad meie rahva emad — kas sa kuuled? — meie rahva emad ja perenaised tulema, ja seks arvad sa iga kana hea küll olevat?

Kes on su laste esimene koolmeister, kes su mõistlik perepidaja, su maja hing ja lukk, kui mitte su naine ja laste ema, keda Jumal sulle abiks annud?

Kõik väljaspidine elu kannab kodus elu karva ja kodune elu on nii hea ehk paha, kui maja ema ehk perenaine on...

Mis aitab meeste tarkus, kui naiste rumalus neile kammitsaks jalgu jääb? Mitu paarirahvast on nagu kaks kätt koos, üks pestud, teine pesemata, ja nende abielu siis ka enamist nagu kass ja koer ühe paela otsas. Nemad peavad maailma õnnelikuks tegema, kui mitte, siis teevad õnnetumaks...

Õpetage ja juhatage neid kodu ja koolis usinust, kasinust, puhtust, alandust, kannatust, järeleandmist, allaheitmist, sõnakuulmist ja väsimata armastust.“ (E. Post. 1865, lhk. 384.)

„Peavad nemad ise teisi juhatama, õpetama ja kasvatama, kuidas võivad siis ise õpetamata ja kasvatamata olla?

Igasse kihelkonda tütarlaste kihelkonna-kool, kuhu need tütarlapsed, kes vallakoolidest hea tunnistusega läbi käinud, vastu võetakse ja täielikummas kooliõpetuses ning kõigesuguses näputöös ja majatalituses edasi õpetatakse, et iga viisi oma ettetuleva tarvituse peale võiksid valmistud ja kõlbulikud olla.

Niisuguste tütarlaste käes, kui koolist koju tuleb, peab siis sulg, sukavarras, sirp, vikat, kangasuga, õmblusnõel, pesukurik, triikraud, võimänd ja lemekulp ühel viisil viledasti käima ja seda kõik haritud ning puhtal viisil...

Meie tütreid ei tohi poegade maha jääda, muidu paneme sellega poegade jalad ise kammitsasse.“ (Kirjutusest: „Meie edaspidised emad ja perenaised“, E. Post. 1868, lhk. 217.)

„Tütarlaste kooli — kui mitu korda oleme meie seda juba soovinud, aga keegi ei liiguta veel kätt ega jalga.“ (E. Post. 1870, lhk. 100, kirjav. nr. 135.)

„Natuke lugemist, laulmist, kirjutamist ja rehkendamist, viis päätükki pähe jne. — ei ole vististi mitte paha, vaid tarvis ja kasulik; kui aga sellega nüüd (vanemad; H. S.)

kõik arvavad teinud olevat, mis meie rahva kasvatamiseks ja kõrgemale tõstmiseks siidame ja vaimuharimises tarvis on, siis eksivad. Nõnda ei kasvatata veel mitte teiste kasvatajaid ja sellepärast on meil nii väga tütarlaste kihelkonna koolisi tarvis. Vähemalt üks niisugune peaks igas kihelkonnas olema ja tütarlapsed seal mitte üksi kooli-isa vaid palju enam kooli-ema käest mõistlikus ja kristlikus kasvatamises tarvilikku õpetust ja juhatast saama, mis tütarlastele niisama palju tarvis on kui poisilastele.

Sääl peaks igapäev mitte üksi kooliõpetus olema, vaid ka täieline, mõistlik ja kristlik perekonna elu valitsema, nagu vanemate ja laste vahel peab olema.

Muidugi teada, ei peaksid sinna kooli mitte a b d õppijad, vaid niisugused viidud saama, kel külakooli osa õpetust juba käes on.

Kuidas niisuguse kooli plaan ja kõik õpetuse järg peaks olema; kui suur kool saama ja kui palju lapsi sääl sees olema; mis ja kui kaua nemad sääl peaksid õppima ja kuidas neid üles peetama ja muid sellesarnaseid asju ei hakka meie siin lähemalt arutama, võtaks palju ruumi, ei ole ka meie asi, kuid niipalju peame veel juure lisama, et tütarlaste kihelkonna koolis mitte üksi lastel sulg ei pea näpu vahel olema, vaid ka sukavardad, õmblusnõelad ja muud sellesarnased näputööriistad, ja nende kõrvas puhas majapuhastus, roakeetmine, piimatalitus, viisipäraline pesu, ka loojuste talitus ja kõik muu asi, mis haritud talu seisuses iga inimesele auks ja kasuks on ja mispoolest siiaamaale veel nii palju puudust ja kehvust leitakse.

Kõige selle juures peaks otse kui vaenlase viisil puhtuse päälle vaadatud saama, ilma kelleta kõik õpetus ikka pesemata varaks jääks.

Linna koolid, ehk küll oma tarvituse päälle hääd, ei kõlba aga mitte mõistliku ja ausa talu naisterahva harimiseks, sest et igapäevane töö ja eluviisid maal teise viisi peal seisavad kui linnas.

Tütarlastest, kes madalamates linna koolides käivad, ei või kunagi sündsaid taluperenaisi saada ja niisama ka ümberpöörduvalt, ei või viisipärast oma seisuse päälle kasvatatud talu tütarlaps linnas kooli- ja nõelamamseliks mitte oma õige koha peal olla.

Riiete ja natuke keele vahetus ei tähenda siin juures nii palju kui mitte midagi.

Igal asjal oma aeg, aru ja koht, kus, millal ja kuidas ta peab sündima, kui aga meie tarvilised tütarlaste koolid ka

ükskord sünniksid, aeg oleks meie arvates juba ammu käes.“ (E. Post. 1872, lhk. 219.)

„Meie tütarlaste koolidel ei ole mitte tarvis linnamamselid ega preilisi kasvatada, aga seda enam tubli, iga nais-terahva töö ja talituse pääle osavaid, puhtaid, kasinaid, mõistlikuid ja hoolsaid taluperenaisi ja edaspidisi laste emasi ja esimesi kasvatajaid“ (E. Post. 1875, lhk. 278), sest „senikaua, kui tütarlaste õpetust hooletuse sisse jäetakse, ei või keegi tulust koduõpetust õiguse nõuda.

Seni kui valla ega lastevanemad oma tütarlaste koolitamise eest rohkem ei muretse, mis vähemast niisama palju tarvis on, kui poeglaste koolitamist, seni alandavad nemad ise omad koolid aba (abd? H. S.) koolideks, mis nende enestele rõõmu ega lastele suuremat kasu ei või tuua.

Sinu koolid ja nende seas ka tütarlaste koolid seisku sul, armas Eesti rahvas, alati südame peal.“ (Eesti Post. 1871, lhk. 44.)

16. Kutseharidus.

„Mis inimene peab mõistma, seda peab ta õppima.“ (E. Post. 1869, lhk. 163.)

„Mis inimesest peab saama, ehk võib saada, seks peab ta juba nooremal põlvel ometi osastki kasvatatud saama, müüdu peab tema tulevane amet, kui ka tema ise puudulikud olema.“ (E. Post. 1872, lhk. 207.)

„Kooliõpetus on üksipidine ehk ühepoolne, seni kui inimesed kes teab kui palju midagi teadma, aga mitte ühe hoobil ka midagi tege ma ei õpi.

Pääd topitakse kõiksugu teadmisi täis, aga käed jäetakse kohmetumaks. Just sellepärast on õpi- ja käsitöökooli ühendamist nii väga tarvis (ja seda Klausson-Kaasi¹⁾ järele).“ (E. Post. 1878, lhk. 57.)

Põllutöö-koolidest. „Kõik ei tunne ehk seda tarvidust veel mitte — kas seni, kui kõik seda tundma ja igatsema hakkavad, peame wait olema ja ootama? Vennad, siis laskem jälle 50 aastat vagusi mööda minna: ise enesest ei tõuse meie asjad mitte maa seest ülesse ega lange pilvist maha.“ (E. Post. 1869, lhk. 50.)

---

1) Taanlane Klausson-Kaas käis 1878. a. jaanuaris Tartus käsitöö-koolide üle loenguid pidamas, mil puhul selle üle „Eesti Postimehes“ pikem kirjeldus ilmus.

17. Haridus väljaspool kooli.

„Meie rahva koolid, nii hääd kui nad on, teevad omal ajal ja kohal oma tööd. Aga mis sest ära saab ja kui kaua see kestab? See on pea kadunud, kui ta pärast mitte ei saa harjutud ja veel midagi juure õpitud.

Inimene peab ja võib terve eluaeg õppida. Ja kes seda ei tee, see hakkab vähja viisi tagasipidi ronima, seisma ta ei või jääda, sest kõik maailm läheb omas tundmises ja tarkuses keelmata ja pika sammudega edasi. Võimaldab seda (järele jõuda; H. S.) ainult raamatud.“ (E. Post. 1869, lhk. 29: „Mõni sõna Eesti raamatukogudest“.)

„Inimene õpib nii kaua kui ta elab.

Ei leita ka sellepärast kuskil üht mõistlikku inimest, kes iseenesest ehk mõnest teisest võiks öelda: see on nii-palju õppinud, et tal m i d a g i enam õppida ei ole.

Mida enam keegi mõistab ja haritud on, seda enam tunneb tema, kuidas selle tee peal hoolega peab edasi astuma.“ (E. Post. 1871, lhk. 293.)

18. Kooliõpetaja isik.

„Meie laste koolitajaid nimetatakse ju kõiki üleüldise nimega koolmeistrid.

Meister peab ka meistri tööd tegema, muidu ei tähenda nimi iseenesest midagi.“ (E. Post. 1875, lhk. 49.)

„Kits ei kõlba kuhugil vähem kärneriks, kui kooliametis.“ (E. Post. 1873, lhk. 294, kirjavastus nr. 288.)

„Koolmeistrid. Nemad on kõige kasulikumad kärnerid, kes elavaid puid ja taimi peavad talitama ja heaks viljapuuks kasvatama.

Nende kätte on vanemad oma kallimat vara uskunud, mis Jumal neile kinkinud. „Lapsed on Jehoova pärisosa“, see peab neil alati meeles seisma.

Seesama Jumal, kes vannutatud kohtumehe käest aru nõuab, see nõuab seda ka koolmeistri käest.

Kes peab nüüd enam laste(le) ja vanematele heaks eesmärgiks olema, kui koolmeister?

Ma tean küll, kergelt ei ole nende amet mitte. Kõige nende töö ja vaeva eest, sagedasti kasina, kuiva leiva juures ja peatoiduse mure all, saavad sõnu, kus tänu peaksid saama ja kiituse asemel on enamist laitus nende palk.

Aga see on enam ehk vähem iga truu töömehe palk siin viletsas maailmas.

Nemad ei pea ju mitte inimesi teenima ega paljad palgalised olema.

Kogukonnad, kes oma koolmeistrid nälgavad, teevad ju muidugi niisama iseenestele kahju, nagu need, kes vett ja lambiõli hoidvad ja siis oma lastega räpaselt poolpimedas toas elavad.

Nagu kohtumees, peab veel iseäranis koolmeister oma rahvale eesmärgiks olema õpetuses ja elus.

Temast peavad lapsed ja vanad iga päev õiget ristieli nägema, temast alandust, tasandust, pikkameelt, kannatust, rahunõudmist, rahulolemist ja elupuhtust õppima.

Temast peavad vanemad lastele ja naabrid naabritele ütleva: „Vaatke, nõnda elab meie koolmeister!“

Ta peab hea laste isa ja hea vanemate vend ja sõber olema, koolimaja nende tulease ja koolmeister nende laia oksadega viljapuu, kust laps ja vana ulatab võtma, mis tal tarvis on.

Uhkuse eest hoidku tema nagu kurja tõve eest.

Niipalju kui iial võimalik, olgu tema oma elu rahuelu ja Jumala sõna igapäiseks maja valguseks.“ (E. Post. 1865, lhk. 384, kirjut.: „Kes peavad rahva seast rahvale eesmärgiks olema?“)

19. Kooliõpetaja ettevalmistus.

„Koolmeistri amet ei ole küll mitte hantvärk, mis nõnda ettelõigatud liistu järele igal pool võib teha, ometi on meie koolmeistrid alles mitmekesised.

Sügavamat, laiemat, kindlamat ja ühetasasemat põhja oleks veel nii mõnel teadmisel ja tundmisel tarvis.

Mitu on, nõnda ütelda, kogemata koolmeistriks saanud.

Kihelkonna- ehk mujal koolis ehk ka muidu midagi õpinud olla, on ju hea asi ka; aga üleüldse midagi õppida ja koolmeistriks õppida, on suur vaks vahet.

Mitte üksi *mis* õpetada, vaid iseäranis *kuidas* õpetada, peavad koolmeistrid ometi kohegil oma ameti tarvis ise põhjani kuulnud, näinud ja õppinud olema.

Ja seks on meil seminaari tarvis.“ (E. Post. 1869, lhk. 146.)

„E. Postimehes“ 1874 nr. 29, lhk. 165 tähendab ta, et võimlemise kooliõpetajaid peaksid valmistama samuti seminariid ehk kihelkonna-koolid.

20. Kooliõpetaja palk.

Viljandis peetud kõstrite ja kihelkonna-koolmeistrite konverentsi kirjelduses peatub ta koolirevidendi õp. Han-

seni sõnade juures: „Kuida ka tema (Hansen; H. S.) seda sügavast kahjatseda, et koolmeistrite palk enamist nii kassin on ja nende vanadusepäevade eest midagi muret ei ole peetud, ometi ei pea ju ristiinimine tuleva aja eest mitte muretsema, ja kui mõnda vana koolmeistrit olla kerjamas nähtud, siis olla see, tänu Jumalale, üsna haruldane asi“, ja tähendab: „Igal asjal on oma rada, ja usk, mis mägesid paigast ära tõstab ja viigipuid mere laente peal kasvama paneb, ei ole mitte iga mehe, ei ka mitte iga koolmeistri asi.

Tühi kõht teeb igal ühel valu.“

Õpetaja Hanseni arvamise peale, et sant majapere-mees võida ka hea koha peal puudust kannatada, nõnda kui ahne, kes kapitali korjab, ahnuse viisil ikka saab kaebama — vastab Jannsen: „Jälle tõsine sõna ja võib koolmeistrite seas niusuguseid ka olla; aga ometi on meil raske uskuda, et siinamaale kooli palgast mõni koolmeister oleks rasva läinud!“ (E. Post. 1867, lhk. 242.)

H. Schmidt.

(Järgneb).

Kodumaa ajaloolised ja rahvaluule- lised kloostrid.

4

Rakvere.

Rakvere klooster asutati alles usupuhastuse-aastasajal. 1503. a. algas seal nõupidamine kloostri asutamise asjus, aga alles 1508. a. võidi tööle hakata. Millal see klooster valmis sai, ei ole teada, aga mõned näpunäited tähistavad sennapoole, et see klooster pea maha põles, sest üks dokument 6. sept. 1526. a. tunnistab, et Bertram Junge kinkinud 50 marka põlenud kloostri ehitamiseks (Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands I, 317—319). Ka Lemmens tunnistab Rakvere kloostri franzisklaste kloostriks, tähendades, et see seitsmes ja viimne franzisklaste klooster ordumaa Liivi osakonnas olnud (Die Franziskanercustodie, lhk. 23). Rakvere klooster oli Mihklile ehk Miikaelile pühendatud. Juba varssi, 1558. a. — Vene sõja algusel, hävitasid venelased selle kloostri (Russow, lhk. 412). 1591. ja 1616. a. tehakse veel kloostriaedadest juttu (Inland 1837, veerg 557). Koguteos „Virumaa“, lhk. 154, teab peale selle veel Rakvere nunnakloostrist kõnelda, niisama „Eesti Kirjandus“ 1916, lhk. 263.

Gernet, Die Evangelisch-lutherischen Gemeinden II, lhk. 62.

Pabst-Toll, Briefflade, 2.

Baltisches Adressbuch Estlands, lhk. 215.

Odamees 1924, nr. 1.

Jahrbuch für Genealogie, 1902, lhk. 125.

Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands I, Pabst, Das Franziskanerkloster zu Wesenberg.

Lemmens, Die Franziskanercustodie.

Russow, Kroonika, lhk. 42.

Narva.

Kehvemad kui muude linnade kloostrite kohta on teatud Narva kohta. Teame ainult niipalju, et seal püha Anna dominiiklaste klooster olnud ja see alles usupuhastuse ajal, 1521. a. asutatud. Kloostri kohaks arvatakse nüüdset vene kirikut ja Peterburi vöörastemaja.

Kopenhagen, Saaremaa regist. I, lhk. 82.

Jahrbuch für Genealogie 1902, lhk. 125.

Odamees 1923, nr. 1.

Väike-Maarja.

Kilsi.

Kilsi loss olnud esiti kloostriks rahvasuu teadete järel. Kloostrist läinud maa-alune tee Vao kaudu Porkuni. Kloostriks olnud piinakamber, kus inimesi laerõngaste külge üles riputatud ja nende seljast nahka nülitud.

Koguteos „Virumaa“, lhk. 352.

Vao.

Nagu Kilsis, olnud seal naabruses Vaoski muiste klooster. Meie päevil ei tunta enam kloostri aset.

Koguteos „Virumaa“, lhk. 352.

Porkuni.

Porkuniski olnud muiste klooster, väidab rahvasuu. Sun on tingimata Porkuni loss kloostriга ära vahetatud ja lossist klooster tehtud.

Viru-Nigula.

Malla.

J. Jungi Muinasaja-teadus III, lhk. 132 nimetab Malla kloostri aset, ei tea aga sellest midagi lähemat. Jäab hä-

maraks, kas rahvas arvab, et seal muiste klooster olnud või et sinna kavatsatud kloostrit ehitada. Mujalt ei ole ma kuskilt Malla kloostri kohta teateid leidnud ega saanud.

Kalvi.

Ka Kalvis öeldakse vanasti klooster olnud olevat. Adressbuch für Estland, lhk. 357.

E. Körber, Vaterländische Merkwürdigkeiten, lhk. 286.
Petri, Estland II, lhk. 489.

Simuna.

Rahkla.

Simuna kihelkonnas Rahklas oli vanasti klooster. Kloostri asutamise kohta puuduvad teated. 1555. a. nimetatakse kloostri priorit Joakimi (Jahrbuch für Genealogie 1902, lhk. 125). Klooster kuulus dominiiklaste ordule. Muudu ei tea ma midagi ligemat selle kloostri kohta. Simuna kihelkonna Muuga mõisa tuletab veel kloostrit meelde. Hiljemini salgab Jahrbuch für Genealogie 1911/13, lhk. 354, Rahkla kloostri olemasolu.

Virumaa lhk. 86.

Iisaku.

Pühtitsa või Kuremäe.

Kõige noorem klooster on veneusuliste Pühtitsa nunnaklooster. Pühtitsasse või Kuremäele hakati evangeeliumiusuliste kabelit ehitama, aga enne veel kui ehitus lõpule jõudis, pandi töö kuberner Shahovskoi käsul seisma. Väideti, et Jumalaema Pühtitsas end ilmutanud, koht seega veneusulistele kallis, kuna teiseusuliste kabel kohal oleks takistuseks olnud esimeste palvekäikudele „Jumalaema mäele“. Evangeeliumi koguduse asemele asutati 7. novembril 1885. a. veneusuliste kogudus Pühtitsasse. Kuberner Shahovskoi hoolitses vene usu väljalaotamise eest igal pool Eestis, iseäranis Pühtitsas. Esmalt võeti kogu Kuremägi koguduse omaks, pärast osteti veel maad juurde, nii et uus kogudus pea 200 tiinu maad omandas. Ühtlasi arvas Shahovskoi tarvilikuks Pühtitsasse nunnakloostritki ehitada. Sinod kiitis kloostri asutamise heaks ja 15. augustil 1891. a. pandigi alus Pühtitsa Uspenski nunnakloostriks. Evangeeliumiusuliste poolelijäänud kabel anti uuele kogudusele, kabel ehitati selle nõuete järele ümber, niisama ehitati puust majad nunnadele ning muud tarvilikud hooned kloostriks ja

13.—15. augustil 1892. a. õnnistati uue kloostri ehitused. Pea asusid kloostrisse, mille juurde ka kool ja haigemaja avati, 30 numma elama, pärast mehe surma ka vürst Shahovskoi proua, kelle elumajale „loss“ nimeks anti. 1924. a. kuulus kloostriale 114 õde.

Изъ Архива князя Шаховскаго III, лhk. 91.

Рижскій Вѣстникъ 1892, nr. 184, 185'

М. Харузинъ, Богородицкая гора.

Сіонъ Прибалтійскаго края.

Kuremäe klooster.

Колыванъ 1891, nr. 178.

Эстл. Губерн. Вѣдомости 1887, nr. 41.

М. Кампманн, Eesti kodumaa I, лhk. 189—190. Ка
pilt.

Rõhja Kodu 17—19, VII, 1924.

Ambla.

Karkuse.

J. Jung tunneb Karkuse küla lähedal Õuemäe juures Süüta lepingu kloostri aseme. Seal leidub nüüd veel kivi-
vare, peaaegu 10 sülda laiuti, ligikaudu neljanurgeline. Jung oletab, et see ehk vana kivikalme võiks olla (Muinasaja-
teadus III, лhk. 40). Sellest Süüta lepingu kloostrist ei ole
ma muidu mingisuguseid teateid saanud. Ülepea paneb
kloostri nimi imestama: Süüta lepingu klooster! Jäab hä-

maraks, mida tähendab Süüta leping ja miks on kloostri-
le nime antud. Vist jääb see Süüta lepingu klooster
luulekloostriks.

Anna.

Purdi.

Praeguse Purdi mõisa kohal Anna kihelkonnas olnud
nunnaklooster. Sealt läinud maa-alune tee Vanamõisa ase-
mele (J. Jung, Muinasaja-teadus III, lhk. 25).

Koeru.

Udeva.

Udeva vallas öeldakse enne klooster olevat olnud. Müü-
ride ja võlvide aset on veel tunda. Teise arvamise järele on
need varemed mingisugusest muust ehitusest jäänud (J. Jung,
Muinasaja-teadus III, lhk. 35).

Helme.

Üksikute isikute teadete järele olnud Helme lossis a-
guse nunnaklooster; veel mineval aastasajal näidati lossi-
varemetes nunnatuba. Hiljemini kaotatud klooster ja
kloostri asemele tekkinud loss, mille ehitamise puhul keegi
tüdruk Ann lossi müüridesse müüritud. Sisse müüritud Anne
pärast kutsutakse Helme lossi siinamaale veel Anneliinaks.

Sangaste.

Vaalu.

Sangaste vaalu mõisa juures, umbes verst maad Kui-
katsi mõisast kaugel, näidati mulle 1918. a. kohta, kus va-
nasti klooster olnud. Öeldi, et maa sees olevat veel kloostri
vundamendi jälgi olemas. Maa peal ei näinud ma vähematki
jälge kloostrist.

Rõuge.

Sänna.

Võrumaa on vaene kloostrite poolest. Rõuges ometi
teatakse, Sännas Pärli jõe ligidal olnud Liivaku palul kloos-
ter ja kirik; nende alusmüüride jälgi öeldakse seal leiduvat
(J. Hurt, Vanavara IX, 807).

Pöide.

Saaremõisa.

Pöide kirikust versta 10 eemal, poolsaarel, mis varem ajal saarena esines, oli vanasti tammikus Saaremõisa nunnaklooster Saaremaa mõisnikusugu neitsite jaoks. Kloostri on ajahammas ammu hävitanud; ainult osa on uue- mal ajal piimakeldrina tarvitada olnud. Saaremõisas leidu- vat küngast kutsutakse kloostrimäeks. Kloostrimäes on maa-aluseid keldreid ja käikusid. Mõisa õuepealne vilja- kuivatis, mis enne kiviaida nime kandis, olnud nunnade ki- rikuks. See koht seisnud kloostri- maa-aluse tee kaudu ühenduses; teine maa-alune tee läinud sealt Pöide kiriku juurde munkade kloostrisse.

M. Körber, Oesel III, lhk. 41.

Hupel, Topogr. Nachrichten I, lhk. 311.

Eisen, Eesti uuem mütoloogia, lhk. 128.

Arndt, Livl. Chronik, lhk. 342.

Pöide.

Körber teab, et Pöides olnud mungaklooster (Oesel III, lhk. 41). Peale selle kõneleb ta, et Pöide munki 1343. a. tapetud ja et kiriku põhjapoolisel küljel mungaklooster olnud, millest superintendent Schwani teate järele 1760. a. veel mõned varemud leidunud (Körber, m. k., lhk. 38).

Valljala.

Sassi.

Körber (Oesel II, 59) tunneb Valljalas Sassi kloostrit, ei tea aga selle kloostri kohta midagi lähemat.

Kihelkonna.

Loona.

Kihelkonnal oli vanasti benediklaste nunnaklooster Loona mõisa kohal; selle kloostri paksude müüride jäänused on praegu veel näha. Kloostri kabel on jääkeldriks muude- tud (Körber, Oesel II, 59). Kloostri asutamise ning hävi- tamise, ülepea kloostri saatuse kohta puuduvad lähemad teated.

Kihelkonna.

Kihelkonna kiriku juures olnud peale selle mungakloos- ter.

Bausteine zu einer Geschichte Oesels, lhk. 106; 123.
Eesti Kirjandus 1916, lhk. 293.

Kärla.

Körberi teadete järele olnud vanasti Kärla mõisas Maarja-Magdaleena nunnade klooster (Oesel III, lhk. 102). Hupel ütleb ainult, et Kärla oma nime vanalt kloostrimõisalt omandanud (Topogr. Nachr. III, lhk. 394).

Paadla.

Ka Paadlas arvatakse vanasti klooster olnud olevat. Hupel kahtleb kloostri olemasolu poolest (Topogr. Nachr. III, lhk. 396).

Lähemad teated puuduvad täiesti ühe kui teise kloostri saatuse kohta.

Kaarma.

Kaarmas tuntakse kaht kloostrit, üht munkade, teist nunnade jaoks. Eesti Kaarma tuletab kõlaliselt Karmeli kloostrit Palestiinas meelde. Karmeli eeskujul ristiti Eesti Kaarma laadina ja saksa keeles Karmeliks ümber.

Mungaklooster asus Kaarma kiriku juures. Nagu Kaarma nunnakloostri kohta, puuduvad lähemad teated ka Kaarma mungakloostri saatuse kohta. Võimatu on kindlasti ära määrata, millal nad on asutatud. Muidugi tegi usupuhas ühele kui teisele kloostri lõpu. Mungaklooster muudeti hilisemal ajal kirikumõisaks ümber; 1779. a. saadi kloostri ruumidest ilusad Kaarma kirikumõisa toad.

Kaarma mõisas oli nunnaklooster, jällegi mõisnikkude tütarde jaoks. Sellest kloostrist on veel viiluvare järel. Nunna- ja mungakloostrit ühendanud maa-alune tee (Körber, Oesel III, lhk. 86).

Neumann, Grundriss, lhk. 67.

Jahrbuch für Genealogie 1902, lhk. 114, nimetab kõiki eespool-mainitud Saaremaa kloostreid, kuid tembeldab need Luce luuletooteks.

Hupel, Topographische Nachrichten III, lhk. 394.

Semskaja.

Reipsi Semskaja saarel asunud vanasti klooster, mille aga Aleksander Nevski hävitanud(1). Kloostri varandus, muu seas kuldrist, heidetud järve.

Kalamehed loodavad tihti kuldristi noota tulevat, aga tänini on nende lootus täide minemata. A. Rumma teate järele oli 1923. a. saar umbes 25 tiinu suur, 1921. a. aga veel 45 tiinu. Saar langeb saagiks veele.

Petseri.

Vana-aegsetest kloostritest on meie päevini ainult Petseri veneusuliste klooster Setumaal püsinud. Vanade jutude järele leiti 1470. a. Petseris koopad ja nende koobaste (= пещеры) järele omandas koht venepärase nime Petseri, kuna kohal eestikeelne nimi puudub. Kolm aastat hiljemini pani keegi preester Ioan kiriku ja kloostri aluse; mõlemad ehitati alguses puust. Vaevalt oli aga klooster valminud, kui juba Liivimaa rüütlid selle hävitasid. Alles 1523. a. ehitati uus kivi-klooster, mida aja jooksul suurendati. Vene sõja ajal 1558.—1565. a. varustati klooster

Petseri klooster.

kaitsemüüridega ja tornidega. Stefan Bathory ajal piirati klooster ümber, rootslased aga purustasid 1592. a. sõjas kloostrit. Varssi katsuti klooster uuesti korda seada, kuid sai hiljemini rootslaste, leedulaste ja sakslaste poolt kannatada. 1688. a. hävitas tulekahju kloostri, kuid see ehitati hiljemini uuesti. Sest ajast peale, kui Eesti Vene alla sai, on klooster rahulikult arenenud, ainult viimse mässu ajal oma jagu kannatanud. Kloostriil on viis kirikut (x, Псково-Печерскій монастырь). Ühes kloostri ligidal leiduvas koopas öeldakse Petseri vägimees, setukeste Kalevipoeg, viimist und puhkavat ja siis välja tulevat rahvast päästma, kui veri voolab koopa suust sisse.

М. Толстой, Святыни Пскова.

Псково-печерскій монастырь, Ostrov 1893.

Повѣсть о началѣ и основаніи псково-печерскаго монастыря, Москва 1807.

Основаніе Псково-Печерскаго монастыря, Tartus 1832.

Псковская лѣтопись, 4. ja 5. köide, Peterburis 1848.

Описание Псково-Печерскаго монастыря, 1832.

Heidenstein, De bello Moscovitico, 1842.

Ka Hjärni ja Nyenstädti ajaraamatud.

✿ Mala.

Peale Petseri kloostri oli vanasti Petserimaal veel teine klooster, nimelt Irboska ligidal Mala küla juures. Sellest kloostrist on paekivised varemed järele jäänud. Klooster on 14. aastasajal ehitatud ja Stefan Bathory ajal hävitatud. Kloostri osale varemetele on Mala kiriku kellatorn ehitatud.

Postimees 1924, nr. 198.

Описание Псково-печерскаго Монастыря, 1832.

Irboska.

Petseri emakloostri oli vanasti abiklooster Irboskas, vähemalt allus Irboska klooster Petseri kloostriale. Irboska klooster seisis Truvori kantsi kohal ja kandis Imetegija Nikolai nime. Meie päevil on Irboska kloostri kohal Irboska koguduse kirik.

Järelmärkused.

Enne selle kirjatöö trükkiminekut tahtsin E. Körberi tähtsat käsikirja „Vaterländische Merkwürdigkeiten“ kloostri suhtes läbi vaadata, kuid mul ei õnnestunud seda kätte saada. Selle kirjutuse alguse trükkimise järel alles sain nimetatud käsikirja näha. Sealts leidsin, et Rapla kihelkonnas veel üks klooster arvatakse olnud olevat, nimelt

Järvakandi.

18. aastasajal olnud sellest kloostrist Körberi teatel veel jälgi näha, peaasjalikult ühe vana ehituse väga pakse müüri ja mitu võlvitud ja elamiseks kõlblikku väikeste akendega tuba. Selle kõrval leiduvad põhimüürid tunnistanud, et elamiseks kõlblik tiib ainult ühe osa kogu ehitusest moodustanud. Kui 18. aastasaja lõpul prügi ära veetud, leitud keldreid prügi alt ja ühes keldris hauakivi mungasarnaste ilustustega ja kirjadega, ka hulk inimese luid.

Körber, Vaterländische Merkwürdigkeiten, I, lhk. 117.

Eelmiste „Eesti Kirjanduse“ numbrite ilmumise järel olen veel järgmisi teateid kloostrite kohta saanud. Nii teatab J. Sandra oma kihelkonna kahest kloostrist:

Vastseliina.

Vastseliina.

Vastseliina „kirikumäel“ olnud kirik ja klooster, mis sõja ajal ära hävitatud. Kellad uputatud kirikumäe järve, kust nende heli mõnikord halbu ilmu kuulutab.

Misso.

Misso vallas Hino järve ligidal olnud katoliku kirik ja klooster; viimases elanud mungad ja nunnad. Sellest otsustades võiks kloostrit Brigita kloostriks pidada, mille asutamise ega hävitamise aega ometi ei tunta, kuna sõjad igatahes hävitanud kloostri. Kellad uputatud niisama järve, kust nad halbade ilmade tulekul uluvad.

Mungad olnud agarad kalurid, kes 3 versta pikkusest, 2 versta laiusest kalarikkast järvest kalu püüdnud ja neist elatust saanud.

Kloostri ligidal on „Kääbasmägi“.

Peale selle kirjutab A. Küng Pärnust veel

Hilu Sant Andrese

kloostrist. Sant Andrese mäel leidus igatahes vanasti kabel, aega klooster võib vaevalt küsimusesse tulla. Et Hiius mungad misjonitööd teinud, tuleb lugu vist nii mõista, et munk Sant Andrese mäel asunud. Muidu on selle nime kohta huvitav tähele panna, et püha, sanctus Andree kabeli nimi hiidlaste suus aja jooksul „Sant Andrese“ kabeliks muutunud. Kabeli järele omandas hiljemini kabeli asukohtki nime „sant Andrese mägi“.

Nyenstädt oma „Livländische Chronik'us“ nimetab Koluvare kloostrit ja Vigala kloostrit (Monumenta Livoniae Antiquae, I. 8), aga muist dokumentidest ei ole ma nende kohtade kloostriks nimetamist ega ka rahvasuust sellekohaseid andmeid leidnud ja sellepärast jätan nad lähemalt tähele panemata.

(Lõpp.)

M. J. Eisen.

Kirjandusline ülevaade.

Hiiir, Schütz, Jürna: **Sang.** (Kirjastus Arlekiin, (1925). 36 lk. Hind (75 marka).

Mitte ammu tagasi ilmus raamatukaupluste vaateaknaile üks roheliste kaantega (mõned eksemplarid olid ka valgetega) brošüür, mis nimetusena kandis ainult kolme autori nime: Hiiir, Schütz, Jürna. Tiitellehel oli nimena vertikaalselt trükitud „Sang“, sellep. nimetangi alamal neid „sanglasteks“.

Sel puhul tuli meelde kuulus Visnapuu, Rohiti, Heibergi ja Valneri „Roheline moment“ ja muud ähvardused rohelisega. Tulid ülitlasi meelde venelaste, imazlnistide brošüürid ja „koguteosed“, mis koosnesid vaid mõningaist, paremal juhtumusel kümme-konnast leheküljest, ent tiitlina olid trükitud hiiglatähtedega autorite nimed: Kussikov, Šersenevits, Jesseenin jne.

Ma olen kuulnud, et mainitud pakuvad oma esinemisega uut, vähemalt kaaned ja tiitlid olevat suurepärased. Võib olla, kuidas kellelegi tundub! Eestis on mõnigi asi päris uus.

Mind ei huvita rohelised kaaned ega kollane paber (mõni võiks hakata otsima siit koguni sümboolsust — ja siis oleks asi halb), vaid sisu, mida pakuvad uustulnukad.

Väga raskelt-mõistetavalt ning ultramodernselt on kirjutatud „koguteose“ sissejuhatus (vahel olen leidnud sarnast keelt ka õppurite aja-kirjust). Juba esimene lause heidutab tagasi:

„Sisellma defiinimatu nähtena on kunstilooming olemuselt vaba-suunaline, ürgkristallide otsing kaootilisest ning amorfses üldsusest.“

Selles artiklis püütakse anda mõningaid „hinnanguid ja aimlusi“ kaasaja kirjandusest. Selles leitakse iga meie kirjanduserühmituse kohta midagi rahulolematut, „seepärast tunneme enesten protestivaimu, mis korjund küllastuseni“.

„Noor-Eesti“, „Siuru“ ja „Momendiga“ ollakse kuidagi rahul, sest „sellega oldi mind lähimasse kontakti kultuurilmaga“. Ent selle järele konstateeritakse „värvingut andvate talentide taandumist“. „Jäänd kuiv akadeemiline süvenemine ja mekaanikkus.“

Esiplaanile tuleb nüüd „vastne kirjandusradu käiv põlv“, mille all mõistetakse kõige nooremad kirjanikke. Nende kunstiliste printsiipide vähenemist selgitatakse vaimulageda ajajärguga. „See oli paratamatu loovutamine...“

„Isamaa armastuse suur tunne vindub leegituna ja jõuetuna.“ „Armastuse ja kaasaegse hinge“ lüürika... „on alistuv akadeemilisele estetismile, tunde tuberkuloosist koormat“. Rahvapärase külarealism austamine ja haiglane nurisemine on olevpäevil avalikkusele tõusnud kirjanikkude loomingu piiritelu.“

Ja uustulnukad arvavad, et nemad tunnevad „ajaga ja eluga ühen tulevavat püüdu“, et neilt tuleks otsida „otsingute sädet ning aimlusi, mis alles selguda võivad“.

Selles artiklis (tema autor on Joh. Schütz) on võib-olla selle „koguteose“ kandeosa, vaatamata tema ekstravagantsusele. Mõnigi mõte ja joonetõmme on palkapidav, kuigi iseenesest mitte esmakordne, algupärane.

Schützilt leidub ka kolm-neli luuletust, milles väljendub protestivaimu, ent muidu on need sisuliselt lagedad, ebamäärased ja pinna-pealsed asjakesed.

Teine poet on Erni Hiiir. Tema seitse luuletust on kohati õige meeldivad, kui raskest ja modernitsevast sõnastusest jõuad läbi tungida sisuni. Ta on kõige jõuküllasem, õige ekstaasiline, peaaegu liiga käratsev.

Armsam on kuulda tema luuletusi autori poolt ettekantuna, sest siis võib maitsta ta musikaalset helinat, kuna lugemiseks puuduvad erilised veelused.

Mihkel Jürna novell „Hobune“ (neli-viis aastat tagasi tunti mainitud ainult poeedina) on aga lugemiseks. Ettekandel võis tajuda siit vaevalt midagi rahustavat. Kuid kas hobuse kaudu minnakse „tuleviku suure inimese hingetõmmete“ juurde? Novell teenib tähelepanu oma ekspressionistlikkude mõtete kiirgavusega, kuid lugeja ei saa valla soovist, et töö oleks võinud olla enam koondatud ja jõulisem.

Näib, et imazinistide mõjutused on ulatunud kaantelt sissugi. „Sanglaste“ stiil püüab tabada omal ajal moodsale luulele, eriti imazinismile, omast küllastumist epiteetide ja troopidega, loobuda pikkadest perioodilistest võrdlustest jne. Kahju, et see näiline modernism on tõeliselt juba iganenud!

Need noored pole kirjandusliselt enam päris noored. Tuntud „noorpoetide“ kõrval võiks nimetada neid juba „vanapoetideks“. Nad algasid oma karjääri juba enam kui pool tosinat aastat tagasi, siis, kui mõni teinegi „vanapocet“ avaldas oma esikteose.

Erni Hiir oli ühes Albert Kivikas'ega „ohverdet konnas“ lootusiäratav algaja. Kuid kus on nüüd Kivikas, kus Erni Hiir? Häbi on öelda. Hiirel ilmusid juba alul „kogutud teoste“ kaaned (kaante alal on „sanglased“ üldse meistrid), ent sisu sinna vahele pole tulnud veel kuue aasta jooksul, kui mitte arvestada mõningaid luuletusi, mis on ilmunud kirjanduslisel lisalehis ja ajakirjus ning kõnes olevas brošüüris. Nende toodang on väike, mispärast on raske eesti kirjanduse seisukohalt neid arvestada või arvustada. Kui seda siiski siin on katsutud teha, siis sellepärast, et kõnes olev „koguteos“ on saavutanud meie kirjanduslisel ringkonnas enam tähelepanu, kui tavalikult saab osaks sellelaadilistele brošüüridele.

Vahepeal on üles kerkinud koguni uued „noored“ ja kipuvad neid ära varjama, sest eelmistel on kadestamisväärne omadus — olla produktiivsed. Ja sellest osalt ka „sanglaste“ kibedus teiste noorte vastu.

A. Roose.

Killud ja dokumendid.

Kaks kirja Koidula neiupõlvest.

[Tartu, 1870. a. suvel.]

Armas laps! ¹⁾

Oigelt arvesse võttes seda kaalukat olukorda, et meie end Teie kasuks oleme kogu lavastusematerjalist paljaks riisunud, palun ja nõuan ma seega Sinult kõigest väest herra Rosenthal'i ²⁾ ja peale selle ka meie teatrivihikud vastuvaidlemata ja kindlasti koju tuua — manitsus, millele ema veel nõudlikuma juurde lisab mitmesuguse pesu ja riiete suhtes, mille rõõmsale nägemisele ta end tõsidusega ja vastava liigutusega ette valmistab; see tähendab otsekoheses keeles: **m e i e v a j a m e** teatri-tükke ja ema riideid.

Eile tõi hr. Abel ³⁾ kirja ja kohtas siin meie juures Eisenschmidt'i ⁴⁾.

1) Harry Janssen, Koidula kolmas vend.

2) Arstiteaduskonna üliõpilane, Koidula pärastine õemees.

3) Peetri kõstrikohta kandidaat.

4) Tartu Peetri koguduse õpetaja.

Aga sa heldekene, Sa arvad küll, et ma kõlgega hakkama saan? Teatud hr. Stern¹⁾ on juba vastu võetud; et talle aga koht vähest rahaliselt liiga vähe soodus on, siis on küll võimalik, et Abel koha saab, küll võimalik, aga ometi mitte veel tõenäoline. Mis ma teha võin, teen, kuid kõik ma ometi ei või. Ma juba varemalt kuulsin, et tema, Abel, tahtvat tulla, ja olin sellest kohe huvitatud, sest et mul usaldust on tema meelsuse vastu. — (Eisenschmidt'i pulmad on 10. augustil²⁾; ka Sinnele on kutsekaart, ja Sind läheb meil ses suhtes tingimata tarvis.) Kas ei võiks

Koidula rahvariietes.

mõni näidend, mis teil juba kätte õpitud, Geeni³⁾ sünnipäeval etendusele tulla? Mingisuguseid külalisi ei saa meil olema (peale Teie); muidu aga on mõned ettevalmistused olemas „Harry“ ja Charly Johannson'i⁴⁾ poolt.

Tulge õhtul enne seda või veel varemini Rosenthal'i poole, et üllatus hästi korda läheks. Meie tahame midagi laval ette kanda, mis

- 1) Peetri koguduse pärastine köster.
- 2) 1870. aastal.
- 3) Koidula õde Eugenie.
- 4) Harry sõber.

pidavat maailma-elu tähendama, aga ei ole repertuaari. Too tingimata ühes „Das moderne Verhängnis“; ¹⁾ kui teisisi ei saa, võtan ise tütre ehk mõrsja osa oma kätte; ehk ei olekski nii halb. R. ja J. ²⁾ kiri on Sul vist juba käes? Selle järele tuleb talitada. Värsked paberossid ootavad Sind ja Sinu seltsilisi.

Sinu kärsimatu Lydia.

Harry Jannsen ja Heinrich Rosenthal
Marcti ja Miina osas, Koidula näidendis „Kosjakased“.

Jah, eesti keelt ma ei oska ja kuupäevagi olen ära unustanud. Teised seavad juba taprit valmis, mille all Su vaene pea peab tasuma hoole-tuse eest, millega valmis saab aina Lydia. „Jah, Aranjuezi kenad päevad!“ ³⁾ — Kreuzwald olla ju Sinuga rääkinud? Kena saladus Sinu poolt!

Mon ami! ⁴⁾

Sügavasti veendunud sellest kurvastavast oletusest, et saatuse õelus naisolevuse kõige aatelisemad hingekavatsused võib hävitada, olen

- 1) Saksa näidend.
- 2) Rosenthal ja Johansson.
- 3) Tsitaat Schiller'i „Don Carlos'est“: „Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende.“
- 4) Mu sõber! — Harry'le.

sattunud maharõhuvasse seisukorda, et pean Sinu ees end ise vabandama oma viimase hooletusse jäänud toimetuse pärast — au, mis kõiki minu üliharitud sõpru ja sõbrannasid kustutatama pahameelele Sinu vastu peaks üles kihutama ja mida Sa järelikult ka, nagu kord ja kohus, hinnata mõistad. Muide oled Sa seejuures ainult osalt kaotanud, sest et papa eestikeelset etendust Teie pool mingil tingimusel ei luba, siis ei jõua see raamat, mille ma siia juurde lisan, igatahes mitte liiga hilja pärale. On ju Sinust ka liiga julge arvamine, et eratarvituse jaoks Sinu kätte usaldataks käsikiri ja täiskostüüm jne. — Vististi ei ole Sa järele mõelnud, mida Sa nõuadsid. Ma kavatsesin seda sulle juba samal päeval teatada, aga „Harry“ ja Eugenie paiskasid maailma siinpool niivõrt segamini, et aeg kasutamata mööda lendas. Suusõnal räägime sellest lähemalt.

Või nii — tähendab maaleu meeldib siis meiesugusele päris hästi? Kas me aga ka pererahvale pikapeale niisama meeldime, see on veel koguni lahtine küsimus terve rea mõttekriipsudega — — — Millal Sa siis tule? —

On just parajasti kell 4 hommikul ja päike tõuseb. Istun rõdul ja (sest et ma kogu õõ ärkvel olin) kui mulle midagi võib meeldida, siis on see värske, ülesärkava linnusädinaga täidetud õhk. Meie olime kodust ära, papa, Eugenie ja mina — olime ühes kogu konverentsiga Helmes, Tarvastus ja Viljandis — ja kes kah tookord lubas Viljandis olla? Siin! — Oh seda mõnusat sõitu! Sinu asemel sõitis Sinu koolisõber Johannson meiega kaasa, kes „venna osa“ igatahes agaramini etendas, kui Sina sellega ilalgi toime oleksid saanud; meie saime headeks sõpradeks ja Sinu jaoks — — hm, hm — ei ole enam kohta jne. jne. See olgu Sulle karistuseks!

Kõik varemud oleme läbi nuhkinud tontide ja kodukäijate suhtes — aga nad ei tahtnud välja tulla — ja oleme iga meie otsa roninud, millel aga kuidagi julgust oli meie silmade ette tulla, ja kus iganes mõni koobas või auk leidus, sinna pugesime meie sisse, kas tulega või ilma, ja nii oleme meie endid romantikat ja luulet ja reisihimu nii täis unistanud, et me nii pea kui võimalik uue reisi-tee konna tahame ette võtta. Tule tagasi, Harry, kui Sa sellest tahad osa võtta! Saab kena olema, arvan ma. Seekord istusid meie seltsis vankris Hürt, Jakobson, Rosenthal ja Johannson; nüüd tahame teist laadi koosseisu valida. Olime ka Pärsti mõisas ¹⁾ ja tädi ²⁾ tuleb arvatavasti tuleval nädalal meile . . . Tule tagasi! Mind kutsub tädi mõneks nädalaks oma poole, ehk sõidangi. Sa võiksid seal nii ilusasti kaasas olla! Kui see just peab olema, võid Sa ikkagi veel Koorastesse ³⁾ tagasi sõita. Ema on nüüd koguni lahke ja hea meie vastu ja on kõigega heal meel nõus. Et ma aga tööd ei saa teha, see on mul valus ja ka kätel ⁴⁾ — eks Sa näe seda ise mu muidu kaunis kuulsa käekirja varesejaljadest. Ma olen täitsa kaks tundi nende ridade kallal kirjutanud, nüüd aga enam ei jaks! —

Sinu sõpradele palju tervisi meie poolt. Kas ei tule vahest Kroon ⁵⁾ siia kaasa? Siis ehk sõidab ta meiega ühes? Igatahes on meil nõu mõni ilus maakohit üles otsida!

Lydia.

1) Viljandi lähedal, Viljandi kihelkonnas.

2) Rosalie Laagus, sünd. Koch, Koidula ema õde.

3) Kanepi kihelkonnas.

4) Koidulal oli kirjutusekramp.

5) Karl Kroon, gümnaasiumi õpilane, hiljemini arst Antslas.

NB. Eugenie ja Eugen¹⁾ on tõsiselt pahased Sinu „häbematus“ üle. Jäta nad aga tähele panemata! Kui Sind aga rahalised põhjused peaksid sundima oma vanema õe²⁾ poole pöörama, siis võiks see nii mõjuda, et nad selle Sinu paha hingelaadiga teataval määral lepivad, sest et ma liiga omakasupüüdmatu olen, et oma aastate lugupeetavust vaekausile hakkaksin panema.

Seesama.

Saksa keelest tõlkinud Edith Rosenthal-Lipp.

Prantsuse naiskirjaniku ja J. Kunderi pleonasmid.

Sünonüümide kuhjamist tuleb tavalises kirjakeeles harva ette, ja kui seda mõne mõiste tugevaks allakriipsutamiseks tehakse, siis peab see sisuliselt muidugi põhjendatud olema. Ja ainult meistri sulest voolanud tautoloogiad ei mõju loomuvastasel. Kaks seesugust näidet tahan allpool tsiteerida. Esimese autoriks on 17. aastasaja tuntud prantsuse naiskirjanik markiis de Sévigné, teise omaks meie oma koolimees ning kirjanik Joh. Kunder (sünd. 1852, surm. 1888. a.). Kuid nende tsitaatide sisuliseks arusaamiseks on enne tarvilikud paar ajaloolist märkust.

Prantsuse kuninga Henri IV lapselaps, Montpensier' hertsoginna, omal ajal üldtuntud „*La Grande Mademoiselle*“ nime all, sündis 1627. a. Pariisis. Juba noore tüdrukuna kujutles ta kord mõne vägeva riigivalitseja abikaasaks saada. 14-aastasena oli ta kihlatud Soissons'i krahviga, kuid see langes varssi lahingus. Mitte kaua peale seda palus noor inglise prints, revolutsioonis 1649. a. surmatud kuninga Karl I poeg, tema kätt. Kuid see oli oma ülesastumises liiga sõnaaher ning kohmakas ja nais enam heast söömisest ning joomisest hoolivat kui printsessi seltskonnast, ja viimane keeldus. Ka veel pärast, kui Karl II oli Inglise troonile astunud, kordas ta oma ettepaneku, kuid sama tagajärjega. Peab veel juurde lisama, et Montpensier' hertsoginna oli oma määratu päranduse tõttu kõige rikkam isik Prantsusmaal. Kõpsemaks saades loobus ta kõigist abiellu- ja armastuseplaanidest ja tahtis ainult kuulsusele elada. Nii võttis ta 1652. a. revolutsioonist Prantsuse noore kuninga Louis XIV, oma onupoja vastu tegelikult osa, kord isegi ühe rügemendi eesotsas ratsutades või jälle Bastille'i müüridelt suurtükkide tuleandmist juhtides. Aga kuninglikud väed said massajatest võitu, ja „*La Grande Mademoiselle*“ pidi Pariisist põgenema. Viie aasta pärast andis Louis XIV talle amnestia, ja ta pöördus kuninga-õue juurde tagasi. Seal õppis ta üht kavaleri tundma, kes oli tol ajal kõikide daamide lemmikuks. See oli markii de Puyguilhem, pärsastine Lauzun'i hertsog. Selle osava õnnekiiti sõjakunstile ei suutnud siis juba ligi 40-aastane printsess vastu panna ja otsustas temaga abiellu astuda. Olgugi et seisustevahe suur oli, andis kuningas esialgselt ometi loa laulatuseks. Ja selle üllatava abiellu — mesalliance'i kõmulise teate kolita käibki see kiri, mille madame de Sévigné 1670. a. härra de Coulanges'ile, oma eestkostjale, kirjutas. On selge, et kirjeldatav fakt tõepoolest nii kummaline ning kuulmata asi oli, et kirjasaatja õuedaam nagu loomusunnil temast hüperblites räägib: „*Je m'en vais vous mander la chose étonnante, surprenante, merveilleuse, miraculeuse, triomphante, étourdissante, inouïe, singulière, extraordinaire, incroyable, imprévue, grande, petite, rare, commune, éclatante, secrète jusqu'aujourd'hui, brillante, digne d'envie...*“ See oli siis 19 adjektiivist koosnev prantsuse tsitaat. Tema tõlkimine teeks raskusi vist küll ka osavamaile kirjanikele.

1) Koidula kõige noorem vend; 2) Koidula ise.

Vastava eesti pleonasmi põhjuseks ei ole küll nii jalust-rabav sünnimus, ja ta on ka veidi lähem, ainult 11 verbist koosnev. Ta leidub kirja lõpul, mille J. Kunder arvatavasti umbes 1882. aastal (kuupäev ja aastaarv puuduvad) minu isale kirjutas. Kirja eespoolseks peasisuks oli kaunis soolastes, kuid ikkagi huumorilistes ütlustes kokku-seatud arvustus käsikirja kohta, mis temale oli läbivaatamiseks saadetud. Kirja lõpul ta nagu katsub selle mahalaitva arvustuse muljet pelimendada ning ühtlasi oma kestvast sõbralisest heatahtlikkusest tunnistust anda. See lõpp käib nii: „Võta siis see kirja ots kätte või pih(k)u, ja sa saad tunda ja näha ja kuulda, et sealt seest sulle vastu heigib ja kajab ja laulab ja mängib ja müristab ja kohab ja mühab ja kärgib ja paugub ja meelitab ja häälitseb: Head tervist ja rahu ja osasaamist!“

Sinu
Henrici et mulleris filius
Joannes.*

Lõpuks veel üks väike isiklik mälestus Kunderist. 1885. aasta suvel isa perekonnaga Virumaa randa suvitama sõites jõudsime õhtu hilja rongiga Rakvere linna ja salme õomaja õp. J. Kunderi majas. Teisel hommikul kutsus Kunder meid aeda ja demonstreeris puuokska külge riputatud n. n. Seigneri aparati, mis kahes suunas väljavoolava vee rõhumise läbi keerlema hakkab. See oli igatahes esimene minu juuresolekul toimendatud füüsiline eksperiment. Ma olin tol ajal 7-aastane.

W. Kurrik.

Mälestus dr. Fr. R. Kreutzwald'ist.

Võru linna-arstina oli kadunud lauluisa oma elu lõpu poole Võru maakonna aadli-perekondades õige hea meelega nähtud külaline ja maja-sõber. Nii ei jätnud ta mu kadunud isa kui Veriora mõisa aidamehe mälestuse järgi läinud aastasaja kuuekümnendaist aastaist oma ameti-talitustes vallas või ta ligiduses viibides kohalisi mõisahärraseid v. Roth'isid kunagi külastamast ega ööd mõisas mööda saatmast. Tolle-aegne mõisaomanik August v. Roth oli esimese eesti ajakirjaniku, tuntud Kanepi praosti Philipp v. Rothi pojapoeg, kellel lauluisaga perekondlikud sõprusedimed vanas eas, mil nad vanu päevi Tartus mööda saatsid, ikka muutmata edasi kestsid.

Läinud aastasaja seitsmekümnendate aastate lõpul pidas Veriora vana mõisahärra oma nooremale pojale Bogdanile Kambja õpetaja Has-selblatt'i tütreaga Tartus pulmi, kuhu ka valla-peremeeste poolt oma no-rele mõisnikule pulmadeks õnne soovima ja pulmakinki viima kaks esin-dajat saadeti, kellest üks oli vallavanem Vidrik Pintson ja teine minu isa. Saadikud läksid juba pulmaeelsel päeval vana mõisahärra poole Tartusse, Tähe uul. nr. 2, kus neile vana proua eelolevate pulmade jaoks vana lauluisa luuletatud laulu kätte andis sooviga, et nad pulmaõhtul valla nimel pulmakinki üle andes ka need salmid vabalt peast ette kannaksid. Pulmaõhtul hiilgavate aadli-soost ja kodanliste pulmaliste seas oli ka kadunud dr. Kreutzwald, ja seesuguses seltskonnas ei sõندانud kohme-tanud talumehed lauluisa tehtud pulmakohaseid päheõplitud õnnesoovi-sal-misid ette kanda, vaid andsid need ühes pulmakingiga pruutpaarile üle. Neis salmikuis olla valla peremehed muu seas endi orjusest pärispere-meheks saamist isaliku mõisahärra kaasabil mälestanud ja noore mõisniku ning vallarahva vahel sõbralise vahekorra edasikestmist soovitanud.

Kui aastate eest neid senini tundmatuid lauluisa pulmasalmikuid järgi kuulasin, teatati mulle, et kahjuks olevat need aja jooksul kaduma läinud.

A. Sibul.

1925. a. alul ilmub trükist

Eesti õigekeelsuse sõnaraamat.

(„Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk). I köide: A—M. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne.

E. K. S. kirjastus. Umbes XXIV + 550 lhk. Hind 400 mk.

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ antakse välja k a h e s kõites, et võimaldada juba nüüd tema osalist tarvitamist neile, kes seda soovivad, sest kogu raamatu ilmutamine nõuaks veel pikemat aega ja teose I trükk, „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“, on ammu juba müügil otsas. Samadel põhjustel on juba 1924. a. algkuudest saadik avatud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ ettetellimine poognakaupa. Nimelt igale ettetellijale, kes saadab Eesti Kirjanduse Seltsile kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu raamatu ligikaudse hinna (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), saadetakse postiga koju kätte kõik raamatu või raamatuosa ilmunud ja ilmuvad poognad, viimased paarikaupa, kohe peale nende äratrükkimist. Kuna kogu teose suurus on kaalutluse järgi umbes 70 trükipoognat (kumbki köide umbes 35 poognat), siis tuleb seniseil tellijail, kes maksid tellimisraha ette 40 trükipoogna eest (400 mk.), veel Seltsile juurde maksa 300 mk., kui nad soovivad, et neile poognate kojusaatmine jätkuks. Neil, kes ostavad teose I osa köidetult ja soovivad tellida ilmuma hakkavat II osa, tuleb siis vastavalt raha ette saata 35 trükipoogna eest, s. o. 350 mk. Kui aga raamatut peaks ilmuma enam kui 70 poognat (1120 lehekülge), tuleb ettetellijal lisapoogna eest pärastpoole juurde maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Seltsi liikmeksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923 ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 2000 marka.

Kuukirja Eesti Kirjanduse

1925. a. tellimishind 300 marka.

Tellimisaadress: Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Riia tän. 34.   ::   Kõnetraat nr. 601.